

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Hmyz – námět pro výtvarné činnosti v mateřské škole

Vypracovala: Anna Sněžíková

Vedoucí práce: Mgr. Martina Lietavcová

České Budějovice 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a sice se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím rovněž s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Souhlasím také s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne .....

.....

Anna Sněžíková

Poděkování

Děkuji vedoucí své bakalářské práce Mgr. Martině Lietavcové za odborné vedení, ochotu a vstřícnost při zpracovávání této bakalářské práce. Také děkuji dětem z mateřské školy. Poděkování patří rovněž mému snoubenci, který mě po celou dobu podporoval.

Abstrakt

Tématem bakalářské práce jsou výtvarné činnosti na téma hmyz u dětí předškolního věku. Teoretická část se zabývá vývojem dítěte předškolního věku a vývojem dětského výtvarného projevu, dále pak environmentální výchovou v předškolním věku, jejími cíli, prostředky a metodami. Pro hlubší prozkoumání tématu obsahuje teoretická část i kapitolu zaměřující se na hmyz ve výtvarném umění. V praktické části jsou uvedeny realizované výtvarné lekce, přičemž každá z lekcí se soustředí především na jeden druh hmyzu. Součástí každé lekce je i její následné zhodnocení, obsahující mimo jiné odpovědi na výzkumné otázky. Odpovědi byly formulovány na základě předchozího průběžného strukturovaného pozorování. Cílem bakalářské práce je pojmout téma hmyz jako specifický námět pro výtvarné činnosti dětí v mateřské škole. A sledovat, jak se mění vztah a postoj dětí k hmyzu a také zájem o něj.

Klíčová slova: Výtvarné činnosti, hmyz, environmentální výchova, hmyz ve výtvarné kultuře

Abstract

The theme of this bachelor thesis are insect themed art activities with preschool children. The theoretical part deals with the development of preschool children and the development of children's art expression. Furthermore, environmental education in preschool age, its goals, means and methods. For a deeper examination of the topic, the theoretical part also includes a chapter focusing on insects in fine art. In the practical part there are realized art lessons, of which each lesson focuses mainly on one kind of insects. Part of each lesson is its subsequent evaluation, which includes answers to research questions using structured observation. The aim of the bachelor's thesis is to understand the topic of insects as a specific topic for art activities of children in kindergarden. And watch how children's relationships and attitudes towards insects change, how it expands their interests.

Keywords: Art activities, insects, environmental education, insects in art culture

OBSAH

ÚVOD.....	8
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 VÝVOJ PŘEDŠKOLNÍHO DÍTĚTE.....	10
1.1 Tělesný vývoj	10
1.2 Vývoj poznávacích procesů	11
1.3 Emoční vývoj	12
1.4 Socializace	12
1.4.1 Adaptační fáze v mateřské škole	13
2 VÝVOJ DĚTSKÉHO VÝTVARNÉHO PROJEVU.....	14
2.1 Presymbolická fáze	14
2.2 Přejít na symbolickou úroveň	15
2.3 Fáze symbolické kresby	15
3 ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVA	16
3.1 Cíle environmentální výchovy	16
3.2 Environmentální výchova v předškolním věku	16
3.3 Pedagogické prostředky a metody	17
3.4 Rizika realizace environmentální výchovy.....	20
3.5 Environmentální výchova v pěti vzdělávacích oblastech v RVP PV	21
3.5.1 Dítě a jeho tělo.....	21
3.5.2 Dítě a jeho psychika	22
3.5.3 Dítě a ten druhý	22
3.5.4 Dítě a společnost.....	23
3.5.5 Dítě a svět	23
4 HMYZ VE VÝTVARNÉM UMĚNÍ.....	25
4.1 První umělecké projevy s tématem hmyz	25
4.2 Hmyz ve starověkém umění	26
4.3 Hmyz v Egyptě	26
4.4 Hmyz jako prvek antického umění	26
4.5 Motiv hmyzu ve středověku	27
4.6 Zobrazení hmyzu v novověkém umění.....	28

4.7	Hmyz jako ornament v secesní tvorbě	30
4.8	Umění 20. století s tématem hmyz	30
4.9	Hmyzí téma v dílech současných autorů	31
	PRAKTICKÁ ČÁST	32
5	REALIZACE A VYHODNOCENÍ	32
5.1	Cíl a záměr praktické části	32
5.2	Metodologie	32
5.3	Příprava a organizace výtvarné řady	33
5.4	Charakteristika vzorku	34
5.5	Popis realizace a vyhodnocení	35
5.6	Motýl	35
5.7	Včela	48
5.8	Mravenec.....	53
5.9	Světluška.....	55
5.10	Brouci.....	58
6	ZÁVĚR PRAKTICKÉ ČÁSTI	63
7	DISKUZE.....	65
	ZÁVĚR	66
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	67
	SEZNAM PŘÍLOH.....	70
	SEZNAM OBRÁZKŮ V TEXTU	70
	SEZNAM OBRÁZKŮ PŘÍLOHA Č. 1	70
	SEZNAM OBRÁZKŮ PŘÍLOHA Č. 2	72
	SEZNAM OBRÁZKŮ PŘÍLOHA Č. 3	72

ÚVOD

Úbytek hmyzu je v posledních letech stále větší problém. Hmyz tvoří důležitou součást biodiverzity. Důvodem úbytku hmyzu je především intenzivní zemědělství, v první řadě pak používání pesticidů. Přispívá k němu také růst měst a změna klimatu. Ubývá více než 40 procent druhů hmyzu a třetina je již ve stadiu ohrožení (Bajerová, 2019).

„Ochrana biodiverzity se stala zaklínadlem a také velkým tématem dneška. Má-li být alespoň trochu úspěšná, musíme svou pozornost soustředit na ty části přírody, které jsou ohrožené a hrozí, že je ztratíme. V tomto ohledu je biodiverzita především hmyz. Nejenže tvoří převážnou většinu známých organismů, ale vývoj posledních dekád bohužel také ukázal, že právě hmyz je překvapivě zranitelný“ (Řehounek, Čížek, 2018, s. 33). Většina lidí nemá kladný vztah k hmyzu. Vnímají ho jako bezvýznamný a často se ho štítí.

Cílem této práce je, aby si děti v předškolním věku – jako naše budoucí generace – vytvořily pozitivní vztah k hmyzu. Aby věděly, že není jedno, v jakém prostředí žijí. Aby si uvědomovaly, že svým chováním mohou prostředí okolo sebe ovlivnit (Smolíková, 2018). Je důležité v dětech podporovat vztah k přírodě, aby se učily všimnout si i takových drobných živých tvorů, jako je hmyz.

Inspirací k volbě tématu byla skutečnost, že se autorka jako učitelka mateřské školy několik let setkávala s dětmi, které na hmyz reagovaly různě. Většinou ho zkoumaly a pozorovaly, často ale projevovaly i negativní přístup, či dokonce odpor. Když se ale hmyz dětem ukazoval zblízka, když jim bylo zprostředkováno jeho pozorování, způsob života a vzhled, autorka jim vysvětlovala místo a účel hmyzu na Zemi, děti si k hmyzu postupně vytvářely pozitivnější vztah. A tím vlastně i ke společnosti a k přírodě celkově.

Mnohé děti si pak začaly hmyz kreslit a své obrázky ukazovaly doma rodičům, sourozencům nebo svým vrstevníkům. Vysvětlovaly, proč má pavouk tolik nohou nebo k čemu slouží křídla.

Z toho všeho vyplynulo rozhodnutí autorky sestavit devět lekcí, kdy každá z nich bude zaměřena na jeden nebo více druhů hmyzu. Lekce mají napomáhat k rozvíjení vědomostí o hmyzu. Uvedeným tématem budou motivované a provázané výtvarné práce a rovněž další různorodé činnosti, a to v pěti oblastech, jež jsou součástí

Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání. V lekcích se budou střídat různé techniky, tak aby děti rozvíjely nejen své dovednosti, ale také vědomosti ze světa hmyzu. Neméně důležité je podněcování ke spolupráci s vrstevníky, aby děti pochopily význam vzájemné podpory v životě člověka. Hmyz je velmi rozmanitou částí přírody, děti tedy zaujme velmi snadno.

TEORETICKÁ ČÁST

1 VÝVOJ PŘEDŠKOLNÍHO DÍTĚTE

Předškolní věk dítěte je od tří do šesti let. Ukončení této etapy se váže na nástup do 1. třídy základní školy, pro který musí být dítě fyzicky i sociálně vyspělé. Je potřeba, aby bylo samostatné a nebylo příliš úzce vázáno na rodinu. Mělo by zvládat sebeobsahu a samostatně se prosazovat ve společnosti (Pilařová, Šimek, 2012). *„Na druhé straně je dětské myšlení stále ještě prelogické a egocentrické, vázané na subjektivní dojem a aktuální situační kontext. Překonání této bariéry je jedním z významných úkolů předškolního období a předpokladem k nástupu do školy, který je důležitým vývojovým mezníkem”* (Vágnerová, 2001, s. 102).

1.1 Tělesný vývoj

„Dítě v předškolním věku vyrostě průměrně o 5–7 cm. Protáhnou se mu končetiny a vyvíjí se souměrnější proporce mezi tělem a hlavou. Dítě průměrně přibere 2–3 kg ročně” (Pilařová, Šimek, 2012, s. 3). Dítěti rostou dlouhé kosti a přibývá svalové hmoty. V tomto věku je ohrožena páteř dítěte a může dojít k osvojení si špatných pohybových stereotypů. Tato změna v přestavbě těla je pro dítě fyzicky i psychicky náročná. Mělo by mít dostatek pohybu a správné stravovací návyky. K tomu může pozitivně přispět právě mateřská škola. Utváří se i obranyschopnost dítěte. Děti by také neměly nosit těžké předměty, hrozí jim totiž riziko vzniku kýly.

Vývoje motoriky navazuje na základy, které dítě získalo v batolecím věku. Na rozdíl od batolete má dítě předškolního věku více vyvinuté koordinační dovednosti, jež se odrážejí i v psychickém vývoji. Dítě dokáže napodobovat pohybový vzor, proto je vhodné rozvíjet jejich pohybové dovednosti právě nyní. Je vhodný čas na osvojení různých sportů, ale praktická jsou i zdravotní a pohybová cvičení. Součástí života dítěte by mělo být rovněž velké procento pohybových her.

Zlepšuje se pohybová koordinace, což je znát v sebeobsluze dítěte. Mělo by se zvládat samostatně obléct, uklízet po sobě a zvládat vlastní hygienu (Pilařová, Šimek, 2012).

1.2 Vývoj poznávacích procesů

V předškolním věku se dítě zaměřuje na svět okolo sebe. Na jeho pravidla a funkčnost. Piaget (1970) pojmenoval tuto fázi kognitivního vývoje – dle způsobu uvažování a myšlení dětí v tomto věku – jako období názorného kognitivního myšlení.

Vývoj poznávacích procesů je možné dále členit. Vágnerová (2001) shrnuje typické znaky uvažování předškolního dítěte do několika bodů.

Centrace: Dítě vnímá svět subjektivně, má svoji pravdu. Zaměří se na jeden znak, který je pro něj hlavní, zatímco ostatní znaky přehlídí.

Egocentrismus: Dítě má svůj vlastní názor a je přesvědčeno o jeho platnosti. Neumí posuzovat situaci z různých úhlů pohledu. S tím je spojeno i přetváření úsudku na základě vlastního názoru dítěte.

Fenomenismus: Dítě klade důraz na určitou podobu světa nebo na určitou vlastní představu. Přetrvává vazba na prezentismus. Dle prezentismu musí být vše takové, jak to vypadá. Pokud se například někdo převlékne za čerta, pak je to čert. Kolem pátého roku věku již děti převlečeného člověka poznají (Vágnerová, 2001).

Prezentismus: Dítě se zabývá především přítomností. *„Významnost aktuálně vnímaného obrazu světa spočívá v tom, že představuje subjektivní jistotu: je to doopravdy tak, protože dítě to tak vidí“* (Vágnerová, 2001, s. 175).

Magičnost: Magičnost představuje pohled dítěte na svět pomocí vlastní fantazie. Přetváří si realitu prostřednictvím vlastních myšlenek. Fantazie dětí se většinou projevuje animismem nebo arteficialismem a antropomorfismem. Fantazie je pro děti nezbytná – jak pro citovou, tak rozumovou rovnováhu (Vágnerová, 2001).

Animismus, respektive antropomorfismus: Děti předškolního věku dávají neživým objektům vlastnosti živých bytostí. Dívka předškolního věku ostříhala panence vlasy a nechápala, jak je možné, že jí vlasy znovu nenarostly, když jí samotné vlasy vždy dorostou. Již umí rozlišit rozdíl mezi živým a neživým. Děti si ale podobným způsobem vysvětlují i různé dění. Tento postup je pro výklad reality výhodný.

Arteficialismus: Dítě si myslí, že někdo například stvořil zvířata, dal červenou barvu jahodám, měsíc a hvězdy umístil na oblohu. Zpravidla žijí v představě, že to byl člověk.

Absolutismus: Vše, co dítě pozná, musí definitivně platit. Souvisí to i s potřebou jistoty v životě předškolního dítěte.

Nechápe, že nynější stav se může změnit, ale i navrátit zpět do původní podoby – i když to může trvat nějaký čas. Později již dítě rozumí tomu, že postava zůstává stejná a změna je pouze jednou z možných variant (Vágnerová, 2001). Do třídy dětí ve věku od 5 do 6 let přišli Mikuláš, čert a anděl. Za anděla byla převlečena jedna z učitelek z jiné třídy. Děti v tomto věku učitelku rozpoznaly. Když šli Mikuláš, čert a anděl do třídy, kde byly děti ve věku od 3 do necelých 4 let, děti učitelku nepoznaly, ačkoli učila právě v této třídě. *„Intuitivní a prelogické uvažování předškolních dětí se projevuje nejenom implicitní, neuvědomělou selekcí informací, ale i ve způsobu jejich zpracování“* (Vágnerová, 2001, s. 178).

1.3 Emoční vývoj

Vstup do mateřské školy je pro dítě emočně náročný. Jeho citové prožívání je v tomto věku nestabilní a krátkodobé, i když má přirozeně pozitivní náladu. Dítě v předškolním věku by ale mělo chodit mezi své vrstevníky. Už kvůli tomu, že jejich emoční vývoj je podobný, také oni mají nestabilní citové prožívání, a tak jejich konflikty netrvají příliš dlouhou dobu. U dítěte se formují základní citové projevy právě v období, kdy chodí do mateřské školy.

Základní modely chování si ale utváří doma, především pozorováním rodičů. Pozoruje vztah mezi matkou a otcem, čímž si osvojuje modelové chování v různých situacích.

Právě zde bývají položeny základy citového chování pro budoucí partnerské vztahy.

1.4 Socializace

Od druhého roku života je dítě vystaveno mnoha sociálním situacím. To souvisí především s vývojem pohybu. Součástí rozvoje pohybu dítěte je i větší uvědomění si vlastní osoby, svého těla (Kotásková, 1987). Toto období se často označuje názvem období prvního vzdoru. Doposud bylo dítě neoddělitelnou součástí své matky. Nastává snaha o samostatnost. Dítě zjišťuje existenci svojí individuality.

Měli bychom si proto uvědomit, že „*druhý a třetí rok života oddělují kvalitativně od vývoje 1. roku všechny periodizace vývoje*“ (Kotásková, 1987, s. 21).

Socializace závisí na kognitivním zrání jedince. Kognitivní vývoj dítěte se totiž odráží ve formování postojů a emocí. Stejně tak i verbální komunikace, jež úzce souvisí s kognitivním vývojem, je důležitá pro rozvoj v socializaci dítěte.

1.4.1 Adaptační fáze v mateřské škole

Pro každé dítě je adaptace v mateřské škole odlišně náročná. Samozřejmě záleží na podmínkách mateřské školy. Děti, které přicházejí po letních prázdninách do stejné třídy, mají adaptaci snazší. Setkávají se s vrstevníky a učitelkami, které znají. Jiné děti přicházejí do mateřské školy poprvé. I z tohoto důvodu je adaptační proces zcela jinak náročný. Samozřejmě musíme brát v potaz i vazbu na matku a rodinu celkově. Cílem učitelek je usnadnit adaptační proces, aby si děti vytvořily pozitivní základ pro celkovou adaptaci.

2 VÝVOJ DĚTSKÉHO VÝTVARNÉHO PROJEVU

„Kreslení je důležitou neverbální aktivitou, ve které děti využívají grafického zobrazení k vyjádření svých poznatků, názorů a pocitů“ (Vágnerová, 2017, s. 9).

Kreslení se velmi často využívá právě pro upřesnění pocitů, které dítě prožívá. Pokud je dítě uzavřené a nevyhledává verbální komunikaci, cesta k němu pak může vést právě přes kresbu. Také Cognet (2013) považuje kresbu za komunikační prostředek, který děti využívají. Velmi často se liší kresba určená pro babičku, maminku, učitelku, tátu, psychologku.

Tyto odlišnosti můžeme považovat za jeden z důkazů, že se skutečně jedná o zobrazování nejen poznatků, ale i pocitů. Podobný názor má i Hall (2008). Ten tvrdí, že kresba jako grafický symbolický systém pomáhá dítěti vyjádřit jeho vnitřní představy. Každá kresba je tak nositelem určitého významu.

Kromě emocí se v kresbě dítěte samozřejmě odráží i vývoj jeho kognitivních schopností. V kresbě je zaznamenána schopnost chápat, ale i fáze rozvinutí percepce dítěte. Kresba propojuje grafomotorické aktivity a symbolické myšlení, to umožňuje vyjádření poznání, jehož dítě dosáhlo, a zároveň tím rozvíjí další poznávací funkce (Vágnerová, 2017).

Vývoj rozlišování grafických symbolů probíhá postupně – až do té doby, než si dítě uvědomí, že se obrázek liší od skutečných věcí, například funkcností. Toto myšlení se začíná rozvíjet kolem třetího roku, úplného porozumění děti dosáhnou až kolem pátého roku (Jolley, 2010).

2.1 Presymbolická fáze

*„Období čmárání bylo dlouho považováno za bezvýznamnou přechodovou fází, ale současné studie začínají jeho význam přehodnocovat. Předpokládá se, že ne vždy jde jen o bezúčelnou pohybovou aktivitu, čmárání může mít i jiný význam. **Dítě může jeho prostřednictvím vyjadřovat svoje pocity a poznatky** (samozřejmě v jejich triviální podobě). Čmáranice dětí starších 18 měsíců mohou být oblé či ostře črtané, což lze chápat jako vyjádření nějaké emoce. Čmárání jako pohybová aktivita může sloužit k uvolnění tenze“ (Vágnerová, 2017, s. 23).*

Období čmárání prochází různými fázemi vývoje, Matthews (1999) uvádí 3 stadia:

V prvním stadiu dítě zobrazuje vertikálně i horizontálně směřované čáry a občas i tečky. Ve druhém stadiu má čmáranice i kruhové linie a smyčky. Ve třetím stadiu jsou výsledkem uzavřené tvary.

2.2 Přechod na symbolickou úroveň

Kolem třetího roku života už dítě ví, že kresbou může něco zobrazit. Pojmenování nebo popis výsledku kresby ale přichází až po dokončení výtvoru, pokud se tedy kresba něčemu podobá. Někdy stačí, když se výtvor podobá reálnému objektu pouze v detailu. Obrázek může představovat i více objektů. To, že si dítě uvědomí podobnost náhodně vzniklého zobrazení s reálným objektem, je důležité pro přechod na symbolickou úroveň. Toto uvědomění dítě motivuje pro další kresby. Motivací pro hledání významu dětské kresby jsou i otázky dospělých. Pokud se dospělý ptá, co zobrazilo, pak si dítě snáze uvědomí, že svou kresbou může něco znázorňovat. A tak se tříleté děti téměř vždy snaží svou kresbou něco znázorňovat, ne vždy se jim to však podaří. Nedokážou ještě přesně koordinovat pohyb své ruky tak, aby dosáhly požadovaného tvaru. Zároveň také neudrží na tuto činnost dostatečně dlouhou dobu pozornost. Proto výtvary občas nemají požadovaný tvar nebo jim chybí detaily (Vágnerová, 2017).

2.3 Fáze symbolické kresby

Dítě již umí nakreslit konkrétní skutečnost. Podle vývojové úrovně dítěte se v kresbě vyskytují znaky objektu. Zobrazení je často jednoduché a obsahuje pouze znaky důležité pro rozpoznání kreslené skutečnosti (Cohn, 2012). Tyto znaky jsou závislé na schopnostech, dovednostech dítěte a jeho emočním stavu (Vágnerová, 2012).

Z důvodu zapojení fantazie v kresbě se realita zobrazování pozmění tak, aby byla pro dítě pochopitelná. V kresbě, kterou dítě zobrazuje, se odráží jeho pohled na situaci, ale i zkušenosti a znalosti o zobrazovaném objektu (Vágnerová, 2017).

3 ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVA

„Environmentální výchova je termín zaváděný ministerstvem životního prostředí od konce devadesátých let minulého století. Odhaluje důsledky lidské činnosti, jež působí devastaci a ohrožuje život na Zemi. Ukazuje možné způsoby řešení potřebné k dosažení pozitivních změn v životním prostředí. Vychovává k odpovědnému vztahu k přírodě a pochopení její nenahraditelné ceny pro život všech. Má za úkol budovat v lidech pozitivní vztah k přírodě, schopnost estetických prožitků v souvislosti s přírodou, zabývá se poznáváním vztahů v přírodě a vlivem člověka na ni“ (Leblová, 2016, s. 15).

3.1 Cíle environmentální výchovy

„Cílem environmentální výchovy by měl být člověk s rozvinutým zájmem o přírodu, s touhou ji poznávat a potřebou ji aktivně ochraňovat s tzv. environmentální senzitivitou“ (Leblová, 2016, s. 16). Abychom ale v dětech tento zájem probudili, musíme mít o environmentální výchovu nejdříve zájem my sami. Podnětné prostředí najdeme v přírodě samotné, tak si děti předškolního věku k přírodě vytvoří kladný vztah nejlépe. Jak tvrdí i Hederer (1994), děti, které se seznámí se způsobem života obyvatel přírody, ať už se jedná o hmyz, nebo jiný druh zvířat, poznávají prostředí, ve kterém žijí, a pozorují ho. V dnešní době se děti dostávají do přímého kontaktu s přírodou bohužel čím dál tím méně. A tak jim vztah k ní často chybí.

„Cílem environmentální výchovy je, aby se lidé nejen nějak chovali, ale také aby to dělali dobrovolně a aby věděli, proč by se měli chovat jinak, ať už to nazýváme jako environmentální nebo udržitelné chování“ (Jančaříková, 2010, s. 5).

3.2 Environmentální výchova v předškolním věku

Děti ve věku od 3 do 6 let jsou velice vnímavé. A záleží na učitelkách v mateřských školách, jak podnětné prostředí jim poskytnou pro environmentální výchovu. V tomto věku jsou děti velice vnímavé na podněty a empatické projevy k živému, někdy i k neživému prostředí.

Na rozdíl od dospělých nejsou předpojaté. Jsou nadšeny každým podnětem, který se jim nabídne. Často se stává, že je dítě nadšené svým pohledem na přírodu kolem nás tak, že nadchne i dospělé. Ti na krásu přírody často zapomínají, a tak i pro ně bývá pohled dítěte na přírodu podnětný. Vždyť příroda je plná poznání, stačí si jí pouze více všímat. Příroda nabízí dítěti podněty přiměřené. Člověk se v přírodě vyvíjel po dlouhá staletí, její podněty jsou tudíž pro dítě naprosto přirozené, ať už se jedná o zpěv ptáků, který má pro lidský sluch přirozenou hlasitost, nebo sluneční záři s ideální jasností světla.

3.3 Pedagogické prostředky a metody

V environmentální výchově můžeme pro efektivní vzdělávání použít velké množství prostředků a metod. Příroda samotná nám jich poskytne rovnou několik. Jančaříková (2010) například uvádí:

- **Pozorování vybraných organismů:** V pozorování by měly být zastoupeny třídy živočichů, jako jsou plazi, ptáci, savci, ryby, obojživelníci, plži, hmyz atd. Nemůžeme pominout ani čeledě rostlin, například hvězdnicovité, vrbovité, pryskyřníkovité atd., ale ani houby – hřibovité, lupenaté, stopkovýtrosné a mnoho dalších. Pozorování by mělo vycházet ze zájmů dítěte a pokud možno ze spontánních kontaktů s organismy. Dítě by mělo znát vzhled organismů, chování, životní příběh, vývojové etapy, potravní vztahy (Jančaříková, 2010).

Pozorování je jedním z prvních nástrojů pro rozšíření vědomostí a dovedností. Právě pozorování je ve spojení s environmentální výchovou velmi efektivní. Aby mohlo dítě pozorovat, potřebuje na to klid a prostor. V neposlední řadě je třeba poskytnout dítěti pozitivní zpětnou vazbu, reagovat na to, co říká, a chválit ho. Děti ale v posledních letech příliš pozorovat neumí, jsou od společnosti zvyklé na jiné podávání informací, než je právě pozorování.

Mnoho dětí v dnešní době pozorovat neumí, jsou zvyklé na získávání informací formou verbální nebo audiovizuální (Jančaříková, 2010).

Díky pomůckám vhodným pro tuto činnost můžeme děti v pozorování podpořit. Je možné využít průhledné kelímky s lupou nebo lupu samotnou. Pro bližší zkoumání můžeme využít mikroskop, vytvořit fotografii či vlastní kresbu.

- **Experimentování:** Experimentování do života předškolního dítěte nepochybně patří. Ne vždy však dítě experimentuje v souladu se svou bezpečností nebo bezpečností zkoumaných tvorů. Pro správnost a užitek z pozorování je nejlepší děti hned na začátku upozornit na úskalí a pozitivně je motivovat.
- **Projekty v MŠ zaměřující se na environmentální výchovu:** Projekt delšího trvání zaměřený na environmentální výchovu může být pro děti velkým přínosem. V poslední době je téma environmentální výchovy velmi často zapojováno do života mateřských škol. Projekty se dají snadno aplikovat do všech pěti vzdělávacích oblastí, jež jsou součástí RVP PV. A proto může takový projekt snadno trvat celý školní rok.
- **Inspirace od historie:** Historie vždy byla a stále je zdrojem inspirace. Můžeme se například zaměřit na jiné kultury, ukázat dětem, jak žijí Sanové nebo indiáni. V minulosti lidé zanechávali menší ekologickou stopu, i na to se můžeme s dětmi soustředit, vyzkoušet si v mateřské škole některá lidová řemesla nebo rozšířit jejich povědomí návštěvou muzea či výstavy.
- **Školní vzdělávací program:** Dokonce i tento dokument lze přizpůsobit především rozvoji environmentální výchovy. Příroda poskytuje dostatek možností pro rozvoj dítěte. Cíle, které jsou zahrnuty v Rámcovém vzdělávacím programu, jsou následně zařazeny do života mateřské školy. Důkazem funkčnosti tohoto tvrzení jsou i lesní mateřské školy. Většina lesních mateřských škol je zapsaná pod Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, tudíž mají také povinnost plnit Rámcový vzdělávací program.

- **Využití přírodních materiálů a kontakt s nimi:** Jedná se o neživé materiály. Poskytují velké množství možností využití, ať už se jedná o využití tvořivé, nebo využití pro hru, ale mohou sloužit rovněž i jako didaktická pomůcka. Kamínky, žaludy, kaštiny, klacíky, šišky a mnoho dalších přírodních materiálů může být využíváno ke hře. Dítě si přirozeně upevňuje vztah k přírodě a zároveň si hraje. Stejně tak mohou být přírodní materiály využity k podnícení matematické pregramotnosti či snad k rozvoji jemné nebo hrubé motoriky, možností je mnoho. V neposlední řadě přírodní materiály poskytují mnoho možností k vytvoření rozmanitého výrobku.
- **Péče o přírodní subjekt:** Dlouhodobá péče o nějaký přírodní objekt pomůže dětem pocítit sounáležitost s přírodou a zároveň v nich probudí pocit odpovědnosti. Uvědomí si, že svým jednáním mohou něco změnit, ať už se bude jednat o rostlinu, krmítko nebo třeba zahrádku. Se zahrádkami se můžeme v mateřských školách setkat velice často. Děti mají možnost vypěstovat například zeleninu či různé druhy bylinek.
- **Výtvarné činnosti venku:** Jednou z možností rozvoje této činnosti je kresba klacíkem do bahna nebo do písku.
- **Naučné stezky:** Jedná se o vycházku se vzdělávacím cílem. Stezku mohou učitelky pro děti vytvořit samy, ale mohou využít již vytvořené stezky. Samozřejmě se dají do procesu tvorby zapojit i děti s doprovodem paní učitelky. Vítána je i pomoc rodičů.

3.4 Rizika realizace environmentální výchovy

Jako nejčastější překážky realizace environmentální výchovy uvádí Jančaříková (2010):

- **Velký počet dětí na učitelku:** S tímto rizikem se můžeme setkat nejen při realizaci činnosti zaměřující se na environmentální výchovu. Ve třídě se běžně vyskytuje kolem 25 dětí. Pokud chceme realizovat projekt v přírodě, je velmi obtížně zvládnout vedení projektu a zároveň zajistit bezpečí všech dětí.
- **Nebezpečné prostředí:** Pokud si zvolíme prostředí, jež zcela neznáme, nebo toto prostředí nekontrolujeme, hrozí nebezpečí, že v okolí najdeme nebezpečné rostliny či objekty. Je proto vhodnější rozvíjet environmentální výchovu v prostředí mateřské školy, zde by se žádné jedovaté rostliny ani houby vyskytovat neměly.
- **Tlak na výkon:** Toto riziko může ohrozit jak paní učitelku, tak děti. Není výjimkou, že jsou na paní učitelky často kladeny vysoké nároky. Ty jsou posléze přenášeny také na děti, někdy je zdrojem rizika paní učitelka sama o sobě.
- **Nedostatečná spolupráce:** Nespolupracující pedagogové ve třídě jsou pro realizaci též velkým rizikem. Výjimkou není ani nepedagogický personál v mateřských školách (provozní pracovníci, kuchařky).
- **Přílišná aktivita:** Pokud na děti působí až příliš mnoho podnětů, nemají dostatek času na vstřebání informací, jsou vyčerpané a přetížené. Celá realizace environmentální výchovy poté ztrácí smysl. Je proto vhodné podávat dětem informace postupně, dle nálady a nadšení dětí.
- **Nevhodný výběr pořadů a publikací:** Na trhu je nepřehledné množství publikací a pořadů slibujících rozvoj environmentální výchovy. Pokud se s nimi paní učitelka neseznámí dříve, než je poskytne dětem, může nastat situace, že tyto pořady nebudou pro děti přínosem. Nejdříve by měla kvalitu pořadů a publikací sama zhodnotit.

- **Úzkostná péče o děti:** Je samozřejmě nutné zajistit dětem bezpečí, ale přílišný strach o děti jim také není prospěšný. Pokud dětem neposkytneme dostatek pohybu a příležitost k sebeobsluze, je tu možnost nedostatečného rozvinutí jemné a hrubé motoriky.
- **Nedostatek pohybu v přírodě:** V mateřských školách se můžeme setkat s dětmi, které například nikdy nebyly v lese. Nemají tudíž žádné zkušenosti z tohoto prostředí, jež by jim mohl právě zmiňovaný les poskytnout, například s překračováním klacků, větví nebo kořenů.

3.5 Environmentální výchova v pěti vzdělávacích oblastech v RVP PV

3.5.1 Dítě a jeho tělo

„Záměrem vzdělávacího úsilí učitele v oblasti biologické je stimulovat a podporovat růst a neurosvalový vývoj dítěte, podporovat jeho fyzickou pohodu, zlepšovat jeho tělesnou zdatnost i pohybovou a zdravotní kulturu, podporovat rozvoj jeho pohybových i manipulačních dovedností, učit je sebeobslužným dovednostem a vést je ke zdravým životním návykům a postojům“ (RVP PV, 2018).

Tyto záměry se dají realizovat i venku, ať už se jedná o zahradu mateřské školy, nebo o prostředí lesa. Příroda nabízí přirozený prostor pro rozvoj lokomočních pohybových schopností. Kořeny, klacky, kameny a všechen nerovný povrch, na který nejsou obzvláště děti z města zvyklé, to vše může fungovat jako přírodní překážky (Jančaříková, 2010). K rozvoji pohybových dovedností motivuje i pozorování zvířat. Za pomoci hry v roli zvířete mohou děti napodobovat jeho pohyby. Děti se naučí uvědomovat si své tělo a přizpůsobit koordinaci pohybů prostředí okolo sebe.

Ke smyslovým a psychomotorickým hrám můžeme využít šišky, žaludy, kameny, klacky a jiné přírodniny.

3.5.2 Dítě a jeho psychika

„Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v oblasti psychologické je podporovat duševní pohodu, psychickou zdatnost a odolnost dítěte, rozvoj jeho intelektu, řeči a jazyka, poznávacích procesů a funkcí, jeho citů i vůle, stejně tak i jeho sebepojetí a sebnahlížení, jeho kreativity a sebevyjádření, stimulovat osvojování a rozvoj jeho vzdělávacích dovedností a povzbuzovat je v dalším rozvoji, poznávání a učení“ (RVP PV, 2018).

Tato oblast se rozděluje na tři podoblasti:

- Jazyk a řeč
- Poznávací schopnosti a funkce, představivost a fantazie, myšlenkové operace
- Sebeпоjetí, city a vůle

Při procházce v přírodě mohou děti pozorovat okolí a následně komunikovat o tomto tématu, vyjadřovat své názory a pocity, jež z prostředí mají. Rozšiřují si tím slovní zásobu a učí se vyjádřit vlastní názor. Naučí se pracovat s informacemi, které jim může poskytnout pedagog, nebo je získají pozorováním přírody (Jančaříková, 2010). Příroda je velmi různorodá, tak si zde každé dítě může najít určitou specifickou oblast, která jej zaujme. S takovou motivací lze pak snadno pracovat, na jejím základě u dětí mimo jiné rozvíjet komunikaci i slovní zásobu.

3.5.3 Dítě a ten druhý

„Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v interpersonální oblasti je podporovat utváření vztahu dítěte k jinému dítěti či dospělému, posilovat, kultivovat a obohacovat jejich vzájemnou komunikaci a zajišťovat pohodu těchto vztahů“ (RVP PV, 2018).

I v přírodě můžeme podporovat kladný vztah dětí mezi sebou. Některé děti jsou méně obratné, mohou mít zpočátku strach z neznáma, toto je prostor pro rozvíjení prosociálního chování. V přírodě si můžeme zahrát několik modelových her, při nichž se děti naučí správnému chování, a to nejenom k vrstevníkům (Jančaříková, 2010).

3.5.4 Dítě a společnost

„Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v oblasti sociálně-kulturní je uvést dítě do společnosti ostatních lidí a do pravidel soužití s ostatními, uvést je do světa materiálních i duchovních hodnot, do světa kultury a umění, pomoci dítěti osvojit si potřebné dovednosti, návyky i postoje a umožnit mu aktivně se podílet na utváření společenské pohody a jeho sociálním prostředí“ (RVP PV, 2018).

Ve společnosti existují určitá „pravidla“, jak se chovat k přírodě a k Zemi celkově. Jako příklad uveďme nevyhazovat odpadky na zem, ale do koše. V této oblasti můžeme děti seznámit s existujícími „pravidly“, vysvětlit jim jejich podstatu. Poskytujeme tak dostatek prostoru pro rozvíjení základního postoje ke světu (Jančaříková, 2010).

Využíváme praktických ukázek z okolí dítěte, pozorujeme například práci lidí v přírodě, jako jsou zemědělci, myslivci, rybáři. Všímáme si prostředí, v němž pracují, a poskytujeme dětem informace o prospěšnosti jejich práce pro přírodu.

Při vycházce rozvíjíme základní formy společenského chování, jako je pozdravení, rozloučení, poděkování a další. Nejvhodnější situace pro rozvoj těchto forem je ta přirozená, kdy se učitel stává vzorem chování.

Každý člověk má ve společnosti své místo a podíl na jeho utváření. Stejně tak je to i ve společenství zvířat. Pozorování společenství například včel, mravenců nebo savců žijících v tlupách a smečkách mohou posloužit jako vzor pro rozvoj sociálních vztahů.

3.5.5 Dítě a svět

„Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v environmentální oblasti je založit u dítěte elementární povědomí o okolním světě a jeho dění, o vlivu člověka na životní prostředí – počínaje nejbližším okolím a konče globálními problémy celosvětového dosahu – a vytvořit elementární základy pro otevřený a odpovědný postoj dítěte (člověka) k životnímu prostředí“ (RVP PV, 2018).

Probouzení kladného vztahu k prostředí okolo dítěte podpoříme pomocí vycházek do okolí mateřské školy a volného hraní na zahradě „školky“. Dítě si přirozeně vytváří vztah k prostředí okolo sebe.

Pokud o ně jeví zájem, je vybudován základ pro rozvoj ekologického vnímání. Když si vybuduje vztah k přírodě, poskytneme dítěti informace pro rozvoj ekologického citění, aby chápalo, že svým jednáním může prostředí okolo sebe ovlivnit, chránit i zlepšovat. Rozvíjíme úctu k životu, ať už se jedná o živočichy,

nebo o rostliny. Za pomocí různorodých činností poskytujeme dětem informace o přírodě, ty se poté naučí přírodu neničit, ale naopak ochraňovat.

Během roku pozorujeme s dětmi změny počasí závislé na ročních obdobích. Je důležité, aby věděly, že se roční období každoročně opakují, a naučily se dle období přizpůsobit své chování i způsob oblékání (Jančaříková, 2010).

4 HMYZ VE VÝTVARNÉM UMĚNÍ

Téma hmyz se ve výtvarném umění objevovalo již v paleolitu. Jedním z hlavních důvodů byla víra, lidé uctívali různé druhy hmyzu. Stejně tak, jako je tomu nyní, přinášel některý druh hmyzu užitek a jiný zase zkázu. Ztvárnění hmyzu mělo symbolický význam. Jako nejvýznamnější symbol hmyzu můžeme uvést včelu, která se zobrazovala často kvůli medu. Dalším důvodem pro zobrazování hmyzu je jeho vzhled, z estetického hlediska byly často zobrazovány vážky a také motýli.

4.1 První umělecké projevy s tématem hmyz

Typickými motivy kresby v pravěku byli bizoni, koně a mamuti.

Nejstarší zobrazení hmyzu jsou spojena s nálezem v jeskyni Tři bratři (Trois Frères) v jižní Francii. Odhad stáří nálezu je dvacet tisíc let (Zahradník, 1973).

Nálezy přívěsků ve tvaru brouků byly objeveny ve Francii v Dordogne a v Německu v oblasti Hegau. Pocházejí z doby mladšího paleolitu, znázorňují krasce, hrobařika a slunéčko. *„Všechny pravěké plastiky jsou provrtány, sloužily tedy snad jako přívěsky, šperky či amulety. Užití slunéčka či hrobařika (předpokládající základní znalost bionomie, možná vztahené k pohřbívání) naznačuje silně vnímaný vztah mezi životem těchto brouků a životem lidí“* (Chobot, Kleiner, 2010, s. 113).

Dále můžeme uvést zobrazení včel, zde nejstarší nálezy pocházejí přibližně z období mezolitu.

„Proslulá a poměrně často uváděná jeskynní malba v Cuevas de la Araña u Bicorn nedaleko Valencie je zásadním dokladem o pravěké znalosti sběru medu, tedy sběrného včelaření, jež se datuje přibližně do španělského mezolitu“ (Chobot, Kleisner, 2010, s. 207).

Nejstarší zobrazení motýla můžeme vidět v Lombardii. Jedná se o rytý symbol ve skále, motýlí tělo je zde zpodobeno formou zjednodušených geometrických tvarů (Chobot, Kleisner, 2010).

4.2 Hmyz ve starověkém umění

Zobrazování hmyzu mělo především symbolický nebo mytický význam a ten byl mnohdy výsledkem role hmyzu jako škůdce – ať už škůdce lidského těla, nebo zemědělské úrody. Staré kultury Blízkého východu byly ve vzájemném kontaktu a předávaly si mimo jiné i poznatky o hmyzu.

4.3 Hmyz v Egyptě

„Ve starém Egyptě byla uctívána řada druhů obratlovců i bezobratlých, a to již od dob nejstarších. Vedle všeobecně proslulého skarabea-Cheprera jsou v Egyptě známa i další hmyzí božstva, Neith, staré božstvo spojené s brouky protáhlého tvaru, nejčastěji kovaříky; štír byl spojen s bohyní Selket (někdy s částí těla štíří), velmi výraznou roli hrála včela, symbol Dolního Egypta a jeho krále, častá součást hieroglyfických nápisů. Mezi zobrazovaným hmyzem (v širším slova smyslu) lze nalézt i zástupce pavouků či stonožky“ (Chobot, Kleisner, 2001, s. 33).

Nejpočetnější jsou ale přívěsky ve tvaru brouků, much, sarančat a motýlů. Většina přívěsků není zpracována do detailu. Větší přesnost zpravidla nebyla nutná. Šlo spíše o význam přívěsků. U egyptského mušího řádu, známého z hrobky královny Ahhotep, jsou ale přívěsky vypracovány detailně a velmi realisticky. Velice často se znázorňoval brouk skarab. Přesnější podání skaraba můžeme najít v reliéfech či plastikách. Například monumentální skarab v Karkanu je zpracován do detailu. Dalším příkladem zobrazování hmyzu v Egyptě je vyobrazení sarančat na lampách z římského období. Časté je také znázornění motýlů, ti bývají zobrazeni velmi jednoduše, detailnější nález pochází asi až z Achnatonovy Amarny (Chobot, Kleisner, 2001).

4.4 Hmyz jako prvek antického umění

V antice upoutal zájem především hmyz škodlivý. Zájem o hmyz je zde možné rozdělit do tří základních okruhů. Prvním je zájem vědecký – z hlediska vědeckého se hmyzem zabýval především Aristoteles, z jeho teorií čerpal Plinius a později C. I. Solinus. Díla zmíněných autorů prezentují čistě popis a vědecké poznání. Druhým okruhem je praktický zájem o hmyz, ten se odráží v zemědělských spisech nebo v lékařských

knihách. Jeden z příkladů je vídeňský Dioskúridés, tzv. *Codex Juliana Anicia* z počátku šestého století. Kresby, které jsou zde zaznamenané, doplňuje rukopis Níkandrových *Theriak* uložený ve Vatikánu. Na tabuli tohoto rukopisu je znázorněno sedm štírů, tři stonožky a pravděpodobně tři pavouci.

Často se objevoval nereálný počet nohou a zdeformované tvary těl, proto nám identifikaci přibližovala především barevnost znázornění a rovněž popisky.

Třetím motivem byl zájem o kuriozity. Šlo o hledání analogií mezi člověkem a zvířaty. Bajky Ezopovy a Phaedrový jsou příkladem těchto analogií. Setkáváme se zde s mravencem, který symbolizuje píli, nebo broukem jako protivníkem orla, moucha a vosy byly zase symbolem hédonismu.

Většina řeckých a římských zobrazení hmyzu v umění nebo uměleckém řemesle jsou blízké tomuto pojetí. Z antiky jsou doložena i sochařská díla, ale pouze ve formě zpráv. Mravenec, moucha, včela, kobylka i cikáda prý patřili mezi symboly děl Freidiova, Myrmekidova a Kallikratova. Tato pravděpodobnost je podložena dochovanými soškami a figurkami. V Řecku byla nejoblíbenějším symbolem cikáda, to proto, že lidé obdivovali její hlas. Spojovali ji se symbolem Slunce (právě jemu zpívá). Symbol cikády je dokladován například jako terakotová soška na omfalu fiály, která je uložena v Bostonu.

V antice býval hmyz vyobrazen i na špercích nebo jako malba na vázách či na mincích a drobných reliéfech (Chobot, Kleisner, 2010).

4.5 Motiv hmyzu ve středověku

Ve středověku rozvíjí symboliku hmyzu především křesťanství. Včela je symbolem božským a zároveň představuje vzor řádu společenského. Moucha a kobylka představují zhoubu. Ve středověku se vytvářely bestiáře, což jsou knihy věnované výhradně živočichům. Jako český příklad bestiáře můžeme uvést *Ptačí zahrádku* Mistra Batoloměje z Chlumce – Klareta, konkrétně jedinou zachovalou část cyklu. Jak již napovídá název této části, v díle jsou zobrazeni především ptáci, mezi nimi ale můžeme najít i vosy, čmeláky, sršně, světlušky, komáry, včely a mouchy.

V tomto období je hmyz známý jen v základních typech. Bestiáře jsou většinou iluminovány, ovšem kvalita zobrazení je velmi nízká. Jde především o kopírované vzory, z tohoto důvodu obsahují jednotlivá zobrazení hmyzu množství chyb a omylů.

V entomologické ilustraci byla využívána autorova fantazie, nejmarkantnější je to v případě apokalyptických kobylek v iluminovaných apokalypsách, kdy mají různou skladbu těla a celou řadu znaků. Nejčastěji vyobrazovaným hmyzem byly včely. Vývoj jejich zobrazování lze pozorovat v bestiářích, dílech tehdejších autorit nebo na iluminacích svitků. Téměř realistická zobrazení včel můžeme nalézt až v polovině patnáctého století.

Pozorování hmyzu odrážející se v ilustracích je znatelné pouze výjimečně. Příkladem může být hlava roháče v pražském klementinském exempláři Cantimpratensova *De natura rerum* z konce čtrnáctého století (Chobot, Kleisner, 2001).

4.6 Zobrazení hmyzu v novověkém umění

V renesanci se společnost více zabývala vědou, s tím souvisí i nový pohled na přírodu. Hmyz začali dříve než vědci zkoumat umělci. Za pomoci výtvarných záznamů lze pozorovat odpoutání od nereálných vzorů hmyzu. Villardův náčrtník je příkladem právě takové dokumentace. Hranice mezi vědou a uměním jsou v tomto období velmi malé. Stále se jednalo především o křesťanskou tematiku, byla však podstatně rozšířena o nápadnější zástupce hmyzu. Studií hmyzu se zabývali i Dürer a Leonardo. Ačkoli byl hmyz pro Leonarda podřadným zájmem, přesto se jím zabýval z renesančních umělců v Itálii asi nejvíce. Dürer i Leonardo se ještě předtím, než začali zobrazovat hmyz, celkově více soustředili na přírodu. Nejstarší z takto zaměřených děl lze tudíž najít v Itálii, Německu a Nizozemí. Studie jsou však velmi ojedinělé. Průkopníkem byl možná Giotto, autor nejspíše první malované mouchy, *musca depica*. Moucha symbolizovala zmar a pomíjivost nebo šálení, tyto symboly se občas vyskytovaly v jednom obraze zároveň. Zobrazováním mouchy, ale i roháče se zabýval i Giovannino de' Grassi. Iluminace janovského mnicha Ciba ukazují studie cikád, sarančat a nosorožníků. Pisanello zase v první polovině patnáctého století – v *Portrétu mladé princezny* – znázorňuje mimo jiné motýly tří druhů (Chobot, Kleisner, 2001).

Albert Dürer (1471–1528) byl německý umělec, jehož tvorba se dělí do tří období. V každém z nich nalezneme příklady studia hmyzu. Dürerova tvorba obsahuje celkem 180 druhů rostlin a živočichů. Mezi jeho díla zobrazující hmyz patří: cykly *Apokalypsy*, cykly *Života Panny Marie*, *Roháč*, *Madona s mnoha zvířaty*, *Klanění králů*, *Růžencová slavnost*, *Amor pronásledovaný včelami*.

Díky Rudolfovi II. se v 16. a 17. stol. proslavila uměním také Praha. Rudolf II. byl císař, který velmi podporoval umělce, což sehrálo důležitou roli ve vývoji přírodovědné ilustrace. Umělci při tvorbě využívali i císařovy sbírky přírodovědných studií. Tyto studie využíval rudolfínský umělec Hans Hoffmann. Jeho pozornost se zaměřovala především na kopie Dürerových studií.

Miniatury hmyzu ztvárňoval Joris Hoefnagel (1542–1600), a to v podobě maleb akvarelovými barvami na hedvábí nebo papír. Za zmínku stojí i jeho dílo *Čtyři živly*, v němž jsou především skupinové malby akvarelem. Jeho syn Jacob Hoefnagel publikoval otcovy vzorníky hmyzu. Za Hoefnagelova pokračovatele lze považovat českého emigranta a jednoho z nejvýznamnějších grafiků, Václava Hollara. Ilustrace hmyzu jsou zastoupeny ve třech jeho dílech, jež ho řadí k prvním českým entomologům. Hollar vytvářel náčrty, kresby a grafické listy. Zkoumal podivuhodnost organismů. Kresby s hmyzí tematikou se dochovaly pouze ve formě leptů. Série leptů *Motýli a vážky* dokazuje jeho zájem o ně. K vytvoření těchto leptů mu pomohla inspirace rudolfínskými sbírkami, především cyklem hmyzu Jacoba Hoefnagela.

Poté započal nový trend – malba zátiší (v 16. a 17. století). Díky této nové módě se zobrazování hmyzu již příliš nevyskytovalo, a pokud ano, pak většinou jen jako součást zátiší. V zátiší se zobrazovali především housenky, motýli, blanokřídílí a brouci. Patrně nejvýznamnějším autorem takového zátiší je Jan Brueghel, zobrazující v dílech pestré spektrum hmyzích druhů.

Dalšími umělci tohoto typu jsou Roelant Savery, Jacob de Gheyn, Georg Flegel nebo Otto Marseus van Schrieck. V první polovině 18. století zátiší s prvky hmyzu mizí. Co se týče českých autorů barokního období znázorňujících zátiší s hmyzem, můžeme uvést Jana Antonína Vocáskova Hrošického. Ten v zátiší zobrazoval motiv brouka roháče – *Zátiší s datlem, květinami a sklem*. Dále je role českých tvůrců ve vývoji umění pouze okrajová (Chobot, Kleisner, 2001).

4.7 Hmyz jako ornament v secesní tvorbě

V malířství nastává několik zvrátů. Nový pohled na umění se začal projevovat nejprve v Německu. Od dosavadního umění se odtrhla skupina v Mnichově, tzv. mnichovská secese. Uspořádala výstavu, jež ovlivnila další malířství (Bauer, 1998).

Secese, směr z přelomu 19. a 20. století, se inspirovala hlavně rostlinnými motivy, geometrickými ornamenty a půvabem žen. V secesním umění je ale možné najít i hmyz.

Byl zobrazován především na skle a špercích. Zmínit můžeme například francouzského autora Reného Laliqua. Ten využíval typických motivů art nouveau, jako jsou vážky, brouci a rostliny. Secesní šperky měly nejvýznamnější úspěchy právě ve Francii a již zmíněný René Lalique se stal jednou z nejvýraznějších osobností. Pro šperky používal neobvyklé kombinace různých materiálů. Nejvíce zpracovával motivy rostlin a živočichů, přesněji ryb a hmyzu (Sagner, 2007).

„K jeho mistrovským dílům patří jehlice do vlasů a čelenky s vážkami, typickým motivem secese“ (Sagner, 2007, s. 37). Vhodným příkladem je dílo *Čelenka s vážkami*, na čelence je zobrazeno sedm vážek s průsvitnými zelenomodrými křídly (Sagner, 2007). Další nádherné šperky vytvářel Lucien Gaillard. Ten se proslavil svými pracemi z tepaného stříbra, s motivy především rostlinného světa. Ve špercích se spojují motivy květin a brouků, autor využívá barevných akcentů, jež poskytují polodrahokamy a emailový povrch. Dalšími mistry, kteří ve špercích využívali motivu hmyzu, jsou Georg Jensen nebo Erik Magnussen (Fahr-Becker, Rous, 2007).

4.8 Umění 20. století s tématem hmyz

Ve 20. století neexistuje žádný hlavní umělecký směr. Umění v tomto období je téměř nedefinovatelné. Dvacáté století bylo plné různých proměn, začaly se projevovat nové pohledy, přání, ale i obavy (Beckett, 1996).

Ve dvacátém století se hmyz ve výtvarném umění objevuje velmi málo. Pouze v jednom uměleckém směru se hmyz objevuje častěji, a to v surrealismu. Hlavním představitelem surrealismu byl Salvador Dalí, v obraze *Persistence paměti* můžeme vidět mouchu sedící na hodinách. Hmyz zde nehraje hlavní roli, je pouze doplňkem. Autor ale často zobrazoval motýly jako hlavní motiv obrazu.

Hmyz ve své tvorbě často ztvárňoval i Vladimír Kush, ruský rodák, který emigroval do Spojených států a poté založil vlastní galerii na ostrově Maui. Obraz *Winged Satellite* zobrazuje můru, jež se vznáší nad naší planetou (Wikipedia.org, online zdroj).

4.9 Hmyzí téma v dílech současných autorů

Harald Bäumler z Ambergu je umělec zobrazující mimo jiné i hmyz. Vytvořil například plastické objekty pavouka a včely z bronzu, za zmínku stojí i jeho grafické práce – *Mravenec ve vaně*, *Motýl na květu* či jeho socha *Útočící mravenec* (harald-baeumler.de, online zdroj). Hmyz často znázorňuje i Petr Fiala, například v obrazech *Noční výjev*, *Noční poutník*, *Na listech* či na obraze s názvem *Naděje*. Další autor zaměřující se na hmyz, především pak na brouky, je Roman Franta. Ten v obrazech propojuje svět lidí a přírody. Kompozici obrazů tvoří několik struktur, což výjevu dodává více významů. Obrazů s tématem brouků vytvořil poměrně velké množství: *Noví brouci*, *V bílé*, *Linkin Park*, *Sluníčka*, *Mandelinky*, *Modří brouci*, *Různé druhy 1*, *Přátelé 1*, *Beruška mimikry 1*, *Nahoru*, *Kruhy* a mnoho dalších (Franta, 1998).

Britský výtvarný umělec Damien Steven Hirst znázorňoval ve svém umění především smrt. Ačkoli se zabýval nejvíce tímto tématem, je známá i jeho tvorba spojená s hmyzem, a to především díky jeho výstavě *Spots, Butterflies and Cabinets*. Díla z této výstavy jsou velkého formátu, jedná se o složení libovolného tvaru pomocí hmyzích těl. Dalším umělcem, jehož v tvorbě inspiroval hmyz, je Jiří Nekola. Vytvořil sochu včely, vážky ale i sochu kudlanky nábožné ze dřeva (Pokorný, 2019).

PRAKTICKÁ ČÁST

5 REALIZACE A VYHODNOCENÍ

5.1 Cíl a záměr praktické části

Cílem praktické části je vytvořit deset výtvarných prací na téma hmyz a během tvorby pozorovat a zaznamenávat realizaci. Výtvarné práce na toto téma byly zvoleny z důvodu velkého úbytku hmyzu v České republice, ačkoli je hmyz nedílnou součástí naší biodiverzity, je často opomíjen. Pozornost byla věnována především ubývajícím druhům hmyzu a také hmyzu, který je ve výtvarném zpracování pro děti zajímavý. Záměrem je zjistit, zda se změní vztah dětí k hmyzu, ale také způsob, jakým děti zvládnou práci ve skupinkách, zda jsou schopné domluvit se na kompromisu a diskutovat či si navzájem pomoci v průběhu realizace výtvarných prací.

Výzkumné otázky:

- Jak se mění vztah dětí k hmyzu v průběhu realizace výtvarných prací a po ní?
- Jaké vědomosti o hmyzu se u dětí upevnily na základě výtvarných prací?
- Jak výtvarné aktivity ovlivňují vztahy mezi dětmi?

5.2 Metodologie

Jako výzkumná metoda byla zvolena metoda pozorování, konkrétně zúčastněné pozorování a rozhovor.

„Zúčastněné pozorování můžeme definovat jako dlouhodobé, systematické a reflexivní sledování probíhajících aktivit přímo ve zkoumaném terénu, s cílem objevit a reprezentovat sociální život a proces“ (Švaříček a kol., 2007, s. 143). Tyto dvě výzkumné metody jsou spojeny z důvodu komplexnosti výzkumu.

„Metodu pozorování je vhodné spojit s rozhovory, neboť v kombinaci s rozhovorem si může badatel udělat komplexní obrázek o dané situaci“ (Švaříček a kol., 2007, s. 158).

Pozorování

Pozorování bylo zaměřeno především tak, aby sloužilo jako odpovědi na výzkumné otázky. Po zadání výtvarného úkolu již děti většinou pracovaly sami. Díky samostatnosti

dětí, vznikal dostatečně velký časový prostor na pozorování. Některé výtvarné lekce jsou zachyceny na videonahrávce. Díky zachycení průběhu výtvarných lekcí na videonahrávku je možné pozorování více do hloubky.

Rozhovor

Zjišťování vztahu dětí hmyzu napomáhaly i dva rozhovory. První rozhovor probíhal před zahájením výtvarných činností a druhý rozhovor probíhal po dokončení všech výtvarných činností. V prvním rozhovoru děti popisovaly především negativní vztah k hmyzu, jednalo se hlavně popis pocitu odporu. Děti se hmyzu štítily, základní kámen tohoto pocitu byl položen především v rodině. Často také popisovaly nezáměr o hmyz, především kvůli jeho rozměrům či nepodstatné existenci, která byla podložena také výchovou v rodině. Některé děti především dívky, měli vztah k hmyzu kladný a jevíly zájem o informace týkající se hmyzu.

Druhý rozhovor, který proběhl až po dokončení výtvarných činností, byl velmi pozitivní. Děti mluvily o významu hmyzu v našem světě. Především pak o významu včel. Žádné dítě již nepopisovalo odpor. Děti si i mezi sebou povídaly, který hmyz mají nejraději a zmiňovaly i důvod jejich kladného vztahu, nejčastěji mluvily o včelách a motýlech. ukázka rozhovoru: (Přílohy III, obr. 80–82).

5.3 Příprava a organizace výtvarné řady

Výtvarné náměty jsou zpracovány dle připravené osnovy a rozděleny do lekcí. U výtvarných lekcí je uvedena výtvarná technika, kterou byl námět zpracován, a cíle, jež mají být naplněny. Relevantní je rovněž evaluace a postřehy z výtvarné lekce. Samozřejmostí je i motivace, jež předchází a doplňuje každou z výtvarných činností. Nedílnou součástí práce je výtvarný úkol a popis výtvarné činnosti. Hlavní motivační činnost je u každé lekce jedinečná. Před lekcemi, při lekcích i po nich vždy probíhá diskuze na dané téma. V průběhu výtvarných aktivit probíhala komunikace mezi dětmi a učitelkou. Děti si povídaly o tom, co tvoří a co jejich výtvor znázorňuje, nebo si sdělovaly své zážitky týkající se tématu.

Ze všech výtvarných lekcí je pořízena fotodokumentace, která je zahrnuta v přílohách. Fotografie jsou číselně seřazeny a rozděleny dle jednotlivých výtvarných lekcí.

Fotodokumentace a videodokumentace byla pořízena s písemným souhlasem všech rodičů.

5.4 Charakteristika vzorku

Výtvarné činnosti probíhaly v předškolní třídě mateřské školy a do projektu bylo zapojeno celkem 25 dětí (17 chlapců a 8 dívek) v předškolním věku 5 až 6 let. V této mateřské škole je celkem šest tříd. Třídy jsou rozdělené dle věku, aby se tak snadněji naplňovaly potřeby dětí. Na budovu mateřské školy navazuje velká zahrada. Nabízí dětem podnětné prostředí, především díky velkému prostoru, možnosti pěstování zeleniny a bylinek v záhonu a dostatečnému počtu objektů rozvíjejících pohyb dětí (klouzačky, provazové mosty, žebříky atd.).

Třídní vzdělávací program je zaměřen na environmentální výchovu, především pak na ekologii a hmyz. Tento program má motivovat k jednání ve prospěch životního prostředí.

5.5 Popis realizace a vyhodnocení

5.6 Motýl

Lekce první – Leporelo vývoj motýla

Výtvarná technika: kombinovaná technika – kresba voskovkou, pastelkami a fixou, tisk temperou, malba vodovými barvami, muchláž, stříhání a lepení.

Výtvarné pomůcky a materiál: fixy, pastelky, voskovky, vodové barvy, lepidlo, krepový papír, barevné papíry, čtvrtky, nůžky, látky, houbičky, temperové barvy, štětce, nádoby na vodu.

Cíle:

- Poznávání vývojových proměn motýla.
- Seznámení s různými výtvarnými technikami – muchláž, tisk temperou se zapojením.
- Osové souměrnosti, kresba voskovkami, malba za pomoci temperey a kuliček atd.
- Rozvíjení spolupráce mezi vrstevníky – přijímání kompromisu, pomoc mezi vrstevníky.

Motivace leporelo:

Obrázkové podklady: Nejdříve dětem za pomoci obrázků a videa ukážeme vývoj motýla (vajíčka, housenky, kukly a motýli).

Knihy: Prohlížíme si s dětmi knihy, kde se motýli vyskytují, a společně si je čteme.

Motýlí farma: Do třídy jsme zakoupili motýlí farmu. Můžeme tak s dětmi pozorovat vývoj babočky bodlákové od housenky až po motýla. Jak se motýli vyvíjejí, pozorujeme cca 14 dní. Po vylíhnutí motýlů z kukly máme motýlky jeden den a poté je vypouštíme do přírody. Kdo chce, může se s motýlky rozloučit. Stojíme v kroužku a společně jim při vypouštění do přírody zpíváme písničku, aby měli krásnou cestu.

Časová dotace: Výtvarná lekce je z důvodu časové náročnosti rozdělena do více dnů.

Výtvarný úkol: Kvůli náročnosti je úkol dělen na více dnů. Leporelo se skládá z šesti částí.

Vajíčka motýla: Tato část je zaměřena na první proměnu vývoje motýla, zobrazuje vajíčka motýla na listu (2krát 10 až 15 minut).

Larva neboli housenka: Část je zaměřena na druhý stupeň proměny (25 až 30 minut).

Kukla motýla: Je zobrazena kukla – jako třetí fáze proměny motýla (1krát 15 až 20 minut a 1krát 5 až 10 minut).

Motýl: Zobrazen je dospělec, tedy motýl (1krát 20 až 25 minut a 1krát 5 až 10 minut).

Desky leporela: Konečná část tvorby leporela představuje tvoření ze dvou čtvrtek formátu A3, každý z těchto dílů znázorňuje půlku motýla (25 až 30 minut).

Vajíčka motýla

Obrázek č. 1: Motýlí vajíčka na listu

Výtvarná technika: kombinovaná technika – kresba voskovkou a fixou, malba vodovými barvami, stříhání a lepení, trhání krepového papíru.

Výtvarné pomůcky a materiál: krepový papír, černé fixy, vodové barvy, štětce, nádoba na vodu, čtvrtky, voskovky, tuhé lepidlo.

Výtvarný úkol: Úkolem je kresba a malba listu, vytvoření vajíček z papíru. Poté co děti vytvoří lístek s vajíčky, říkáme si, kterému druhu motýla mohou vajíčka patřit.

Motivace: Jako motivaci dáme dětem k dispozici obrázky různých druhů listů i listy živé. Společně zkoumáme strukturu listu, především žilnatinu, jeho tvar a barvu. Zkoumáme také vajíčka motýlů, jež jsme našli venku, a sledujeme video, kde jsou vajíčka motýlů různých barev a tvarů.

Popis úkolu: Úkolem první části je nakreslit černou fixou obrys listu. Když děti nakreslí obrys, vezmou si bílou voskovku a tou nakreslí žilnatinu listu. Vodovkami pak list vymalují. Pozorujeme, jak bílá voskovka „vylézá“ z malby. Když list uschne, děti si vyberou papír, vytvoří z něj více kuliček (vajíček) a nalepí je na lístek.

Organizace: kresba listu = frontálně, malba listu = frontálně (skupina pěti dětí), vytvoření vajíček = frontálně.

Časová dotace: 2krát 10 až 15 minut.

Fotodokumentace: (viz Přílohy I, obr. 15).

Cíle:

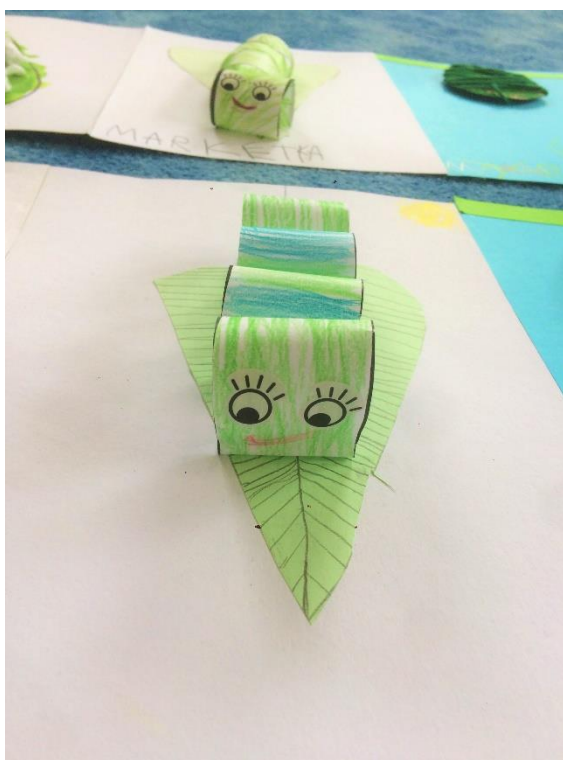
- Získávání základních přírodovědných poznatků o prvním vývojovém stadiu motýla.
- Poznávání rozmanitosti přírody (konkrétně různých tvarů a barev vajíček motýla).
- Rozvíjení jemné motoriky – muchlání krepového papíru a malba štětcem.

Evaluace a postřehy: Děti si za pomoci této výtvarné činnosti lépe zapamatovaly první vývojové stadium motýla. Osvojily si tak některé základní elementární poznatky o tomto živočichovi. Získávaly také poznatky o struktuře listu a jeho složení. Při činnosti probíhala debata o vajíčkách, jejich rozmanitém tvaru a barvě. Zároveň si rozvíjely jemnou motoriku, verbální dovednosti a spolupráci (půjčovaly si předměty potřebné k této činnosti). V průběhu práce projevily děti empatii k chlapci, který se ostýchal

vytvořit tvary vajíček. Neměl dostatečné sebevědomí. Děti chlapce ujišťovaly o různorodosti vajíček, a tedy nemožnosti udělat chybu. Po dokončení této části práce jsme vytvořili komunitní kruh, a kdo chtěl, ukázal nám svůj výtvar. Povídali jsme si o tom, z jakého důvodu mohou být jejich vajíčka odlišná, a rovněž o dalším stadiu motýla, který nastane po vajíčkách.

Larva neboli housenka

Obrázek č. 2: Housenka na listu

Výtvarná technika: kombinovaná – kresba fixem a pastelkami, stříhání, lepení.

Výtvarné pomůcky: tuhá lepidla, bílé čtvrtky formátu A4, zelené papíry formátu A4, černé fixy, bílé papíry formátu A4, pastelky, samolepicí oči.

Výtvarný úkol: Úkolem bylo nakreslení listu na zelený papír, následné vystříhnutí a nalepení na čtvrtku o velikosti A4. Vybarvení částí housenky a slepení těchto částí pomohlo k vytvoření prostorové housenky. Následovalo nalepení očí a dokreslení úst.

Motivace: Motivačně zapůsobilo pozorování housenek v motýlí farmě, ale i prohlížení obrázkových knížek, ve kterých se housenky vyskytují, dále porovnávání různých obrázků housenek, následná komunikace o rozdílném vzhledu housenek a důvodu

jejich podoby. Většina housenek je barevná a mají chloupky, jež vypadají jako ostny, mají je na ochranu před nebezpečím.

Popis úkolu: Na zelený papír děti fixem nakreslily lístek, na němž se bude vyskytovat housenka. Po nakreslení list vystřihly a nalepily na bílou čtvrtku formátu A4. Poté si vzaly papír, na kterém byly nakresleny 4 obdélníky. Ty vymalovaly pastelkami – dle vlastní fantazie – podle toho, jak si přály, aby housenka vypadala. Poté vystřihly obdélníky a ohnuly je tak, aby vznikl kruh. Ten slepily za pomoci tuhého lepidla. Když měly kruhy vytvořené, nalepily je na již připravenou čtvrtku. Kruhy seřazené za sebou znázorňovaly housenku. V konečné části si děti vybraly oči (samolepky) a nalepily je na jeden z kruhů (část housenky představující hlavu).

Organizace: frontálně.

Časová dotace: 25 až 30 minut.

Fotodokumentace: (viz Přílohy I, obr. 16 –17).

Cíle:

- Upevnění znalostí o vzhledu housenky.
- Rozvoj jemné motoriky.
- Rozvoj samostatnosti a sebeobsluhy – vzít si určené pomůcky, vyhazovat odstřížky od papíru, uklízet po sobě.
- Rozšíření povědomí o celkovém životě housenky.

Evaluace a postřehy: Činnost jsme začali v kruhu na koberci, společně jsme pozorovali živé housenky z motýlí zahrádky. Povídali jsme si, jak housenky vypadají a o jejich průběhu života. Poté jsme si prohlíželi obrázky jiných housenek a porovnávali jsme jejich způsob života a vzhled. Součástí našeho zkoumání bylo i zhlédnutí videí, ve kterých se housenky vyskytovaly. Po načerpání inspirace byl dětem vysvětlen výtvarný úkol a následovaly pokyny k jeho uskutečnění i s názornou ukázkou.

Ta obsahovala situaci, kdy autorka (paní učitelka) s pomocí jednoho dítěte lepila na list kruhy znázorňující tělo housenky. Důvodem byla motivace k případné vzájemné pomoci mezi vrstevníky. Obrázky housenek byly dětem neustále k dispozici, v případě potřeby se na obrázek mohly podívat.

Děti se přesunuly ke stolkům a vybraly si potřebné materiály k vypracování úkolu. Vytvořily rozmanité tvary listů, ale i různé barvy housenek. Některé děti chtěly housenku vybarvovat dle obrázků, jiné tvořily pouze pomocí své fantazie. Většina z nich bez potíží zvládla nalepit části housenky na list. Pokud jim tato část dělala problémy, vrstevníci svým kamarádům velmi empaticky pomáhali, případně poprosili o pomoc učitelku. Po dokončení výtvarné činnosti si některé děti svou housenku pojmenovaly a představovaly ji vrstevníkům. Často také housenky mezi sebou seznamovaly.

Kukla motýla

Obrázek č. 3: Kukla motýla zavěšená na stonku

Výtvarná technika: malba temperou za pomoci kuliček, stříhání, omotávání předmětu vlnou, kresba fixem, lepení.

Výtvarné pomůcky: kuličky, zelená tempera, hnědé čtvrtky formátu A4, černé fixy, zelené papíry formátu A4, box pro malbu s kuličkami, lepicí páska, nůžky, tuhé lepidlo, lžice, nádoba na temperu, vlna.

Výtvarný úkol: Úkolem bylo nakreslení tvaru kukly motýla, a to fixou na hnědou čtvrtku, dále upevnění čtvrtky do boxu, obarvení kuliček zelenou temperou a jejich následné vložení do boxu. Za pomoci manipulace s boxem byly obarveny čtvrtky vyskytující se uvnitř. Následovalo vystřížení kukly a omotání zelenou vlnou, stříhání proužku ze zeleného papíru a poté nalepení na modrou čtvrtku. Již připravené kukly se nakonec lepily na zelený proužek.

Motivace: Motivací bylo pozorování motýlí zahrádky – zakuklení housenek, následovalo zhlédnutí obrázků (s možnostmi upevnění kukly, jejího různorodého vzhledu), zhlédnutí videa kuklení housenky a poté proběhla komunikace s dětmi o celém procesu a dostalo se jim vysvětlení, proč tento proces probíhá.

Popis úkolu: Současně s pozorováním procesu kuklení živých housenek jsme si s dětmi povídali, z čeho housenky kuklu vytvářejí. Společně jsme vymýšleli výtvarnou techniku, jež by nám umožnila nejlépe znázornit vlákna vyskytující se na kukle. Děti jsou v tomto věku – od pěti do šesti let – díky svým nasbíraným životním zkušenostem velice tvořivé. Vymyslely hned dvě techniky, které jsme v závěru propojili do sebe.

Nejdříve děti nakreslily tvar kukly na hnědou čtvrtku, která se vložila do boxu s vyvýšenými okraji. Poté do nádoby se zelenou barvou vložily kuličky a barvu i s kuličkami promíchaly. Kuličky pak vložily do boxu se čtvrtkou a začaly box naklánět na strany – naklánění způsobilo obarvení částí kukly za pomoci cest, jež kuličky vytvářely. Po této aktivitě byla čtvrtka vyndána a uložena k usušení. Po zaschnutí barvy děti kuklu vystříhly a omotaly zelenou vlnou. Obě techniky znázorňují vlákna, která housenky vytvářejí pro tvorbu kukly. V závěru výtvarného úkolu vystříhly děti ze zelené čtvrtky pruh. Znázorňoval stonek nebo větev. Děti jej přilepily na modrou čtvrtku a poté na „stonek“ přilepily kuklu.

Organizace: skupinově a individuálně.

Časová dotace: 1krát 15 až 20 minut, 1krát 5 až 10 minut.

Fotodokumentace: (viz Přílohy I, obr. 18–22).

Cíle:

- Rozvoj vědomostí o procesu kuklení housenky.

- Rozvoj jemné motoriky.
- Rozvoj komunikace a přijímání kompromisu (hledání kompromisu v použití výtvarných technik, domlouvání u výtvarných technik – pořadí dětí).

Evaluace a postřehy: Děti se s pomocí učitelky domluví na dvou výtvarných technikách, kterými by chtěly znázornit kuklu motýla. Při kresbě tvaru kukly byly některé děti nejisté, obrázky kukel různých tvarů si proto daly přímo ke stolům a tam podle nich kreslily. Po nakreslení tvaru děti ve dvojicích malovaly pomocí kuliček a tempery. Tato výtvarná technika děti velmi bavila. Vzájemně si při činnosti pomáhaly. Při malbě kuličkami musely děti přemýšlet, na kterou stranu box nakloní, kde tedy vznikne po dráze kuliček zelená čára. Po zaschnutí barvy děti kuklu vystřihly a omotaly ji zelenou vlnou. Poté si vzaly zelený papír a ustřihly z něj proužek. Nalepily jej na modrou čtvrtku a k němu přilepily připravenou kuklu.

Po dokončení činnosti jsme si s dětmi povídali, jaký motýlek se z jejich kukly vylíhne, co v kukle probíhá a porovnávali jsme rozdíly mezi kuklami.

Motýl: zobrazuje dospělé, tedy motýla.

Obrázek č. 4: Motýli za letu

Výtvarná technika: malba temperou na houbičky, tisk houbičkou, kresba fixem.

Výtvarné pomůcky: černý fix, temperové barvy, štětce, nádoba na vodu, nádoba na tempery, houbičky, bílé čtvrtky formátu A4.

Výtvarný úkol: Úkolem byla malba temperou za pomoci štětce na půlku houbičky. Houbička je pomocí gumičky rozdělena na dvě půlky. To houbičce udává tvar motýla. Po dokončení malby na půlce houbičky se namalovaná strana otiskne na stranu druhou. Tím vznikne osově souměrná malba. Namalovaná houbička se otiskne na čtvrtku. Pokud mají děti zájem o další malbu motýla, houbičku si umyjí a postup se opakuje.

Motivace: Pozorujeme živé motýly v motýlí zahradce. Vydáme se s dětmi na louku, kde také pozorujeme živé motýlky. Následně si povídáme, jaké motýly jsme viděli, jaký byl jejich vzhled. Pouštíme si video s motýly a prohlížíme si je v obrázkových knihách. Povídáme si o životě motýlů a zahrajeme si několik her souvisejících s tímto tématem.

Popis úkolu: Po pozorování motýlů v motýlí zahradce a ve volné přírodě si děti zahrály několik her, prohlédly si knihy a zhlédly odpovídající videa. Děti si po skupinkách namalovaly temperou jednu stranu houbičky a poté ji otiskly na její druhou stranu. Pak následoval tisk na čtvrtku a po zaschnutí barvy dokreslení těla motýla černým fixem.

Organizace: Činnost probíhala po skupinkách přibližně 5 dětí.

Časová dotace: 1krát 20 až 25 minut, 1krát 5 až 10 minut.

Fotodokumentace: (viz Přílohy I, obr. 23–26).

Cíle:

- Rozšíření vědomostí o životě motýlů.
- Pochopení osově souměrnosti v souvislosti s malbou na houbičku.
- Rozšíření poznatků o vzhledu motýlů.
- Rozvoj fantazie a estetického cítění při volbě barev křídla motýlů.

Evaluace a postřehy: Děti velmi rychle pochopily pokyny související s výtvarnou technikou. Většina z nich si upevnila poznatek o osově souměrnosti a rozšířila si vědomosti o životě motýlů a jejich odlišnostech. I nadále děti projevovaly velkou empatii a poskytovaly pomoc vrstevníkům, kteří pomoc potřebovali. Výtvarná technika

je velmi zaujala, některé děti si dokonce vytvořily výtvarných děl více. Po dokončení činnosti jsme s dětmi pozorovali odlišnosti, ale i stejné znaky, vyskytující se v obrázcích.

Desky leporela

Obrázek č. 5: Leporelo o vývoji motýla

Výtvarná technika: malba vodovými barvami, kresba černých fixem.

Výtvarné pomůcky: vodové barvy, štětce, nádoby na vodu, černé fixy, nůžky.

Výtvarný úkol: Za pomoci černého fixu měly děti nakreslit detaily křídel, následně křídla vymalovat vodovými barvami a po zaschnutí křídla vystřihnout.

Motivace: Jako motivace posloužila pohádka – Motýlí program (viz přílohy II) – a poté:

- Rozbor obsahu pohádky.
- Rozvoj komunikace a porozumění slyšenému.

Popis úkolu: Úkolem bylo vykreslení detailů křídel motýla fixem a následné vymalování obrázku vodovými barvami.

Organizace: frontálně.

Časová dotace: 25 až 30 minut.

Fotodokumentace: (viz Přílohy I, obr. 16–19).

Cíle:

- Upevnění znalostí o osově souměrnosti v malbě a kresbě křídel.
- Rozvoj jemné motoriky při kresbě fixou, malbě štětcem a stříhání nůžkami.

Evaluace a postřehy: Děti výtvarnou techniku zvládaly snadno. Organizaci bylo nutno přizpůsobit rozměrům této výtvarné části. Při činnosti děti mezi sebou komunikovaly o vzhledu motýlů. Vzájemně diskutovaly o správnosti osově souměrnosti na svém díle. Některé děti měly potíže s velikostí formátu této výtvarné části díla (příliš velký formát). Při realizaci díla bylo vidět, že většina dětí si již osvojila správný úchop štětce. Po vymalování a vystřížení díla chtěly děti okamžitě své leporelo o motýlu skládat, aby viděly kompletní výsledek.

Evaluace kompletní první lekce – Leporelo vývoj motýla

Děti poskládaly obrázky z celé lekce tak, jak mají jít dle vývojových etap motýla správně za sebou. Vždy měly posloupnost obrázků správně. Vzájemně jsme komunikovali o tom, co se na obrázcích odehrává, jak a proč na sebe navazují. Nadšení z konečné části této lekce bylo viditelné také při představování leporela, jež děti vytvořily. Děti totiž pomocí leporela seznamovaly vrstevníky i rodiče s vývojem motýlů, kteří se na díle vyskytovali. Byly nadšené z pochopení vývoje motýla, ale rovněž z vytvoření – pro mnohé z nich první – vlastní knížky.

Lekce druhá – Moje housenka

Obrázek č. 6: Housenky ze silonových podkolenek

Výtvarná technika: vytvoření 3D housenky ze silonové podkolenky, silonová podkolenka je po částech vycpávána vatou, malba temperou, kresba fixem, lepení.

Výtvarné pomůcky: temperové barvy, nádoba na vodu, nádoba na tempery, štětce, silonové podkolenky, provázek, plastické oči, nůžky, houbičky.

Výtvarný úkol: Po částech se silonové podkolenky vyplňují vatou, po vyplnění jedné části je daná část vždy svázána provázkem (na uzel). Tento postup pokračuje až po dobu úplného vyplnění celé silonové podkolenky. Poté je podkolenka namalována temperovými barvami, barva se nanáší houbičkou, případně štětcem. Po uschnutí barvy se černým fixem dokreslují detaily a následně se nalepí plastické oči.

Motivace: píseň Housenka kouzelnice (viz Přílohy II).

Popis úkolu: Děti se podívají na možnou alternativu výsledku této činnosti, která funguje zároveň i jako motivace k práci. Poté po částech vyplňují silonovou podkolenku, na konci této části – po jejím vyplnění vatou – za pomoci provázku vytvoří uzel. Tento postup pokračuje, dokud není silonová podkolenka zcela vyplněna. Poté podkolenku vymalují temperovými barvami, škála barev je pestrá a děti mají volný výběr barvy. Pro usnadnění malby na podkolenku mají k dispozici houbičky nebo štětce. Když je podkolenka vymalovaná, počkáme na zaschnutí. Následuje kresba fixem pro

doplnění detailů, pokud mají děti zájem, a nalepení plastických očí.

Organizace: po skupinkách cca 4–5 dětí.

Časová dotace: 2krát 20 až 25 minut.

Fotodokumentace: (viz Přílohy I, obr. 33–36).

Cíle:

Rozšíření povědomí o různé využitelnosti materiálů k výtvarné tvorbě.

Osvojení si správného postupu při vázání uzlů.

Probouzení zájmu dětí o přírodu, konkrétně o housenky.

Evaluace a postřehy: Děti jevily o výtvarnou činnost velký zájem a pracovaly se zaujetím. Vždy na začátku činnosti jim byl ukázán vhodný úchop podkolenky, který dopomáhal snazšímu vyplnění vatou. Děti postup dle ukázky snadno několikrát opakovaly. Při tvorbě uzlů z provázku byla autorka (paní učitelka) dětem nápomocna, dle jejího vzoru si děti poté pomáhaly mezi s sebou, později již zvládaly vytvořit uzly bez pomoci. V malbě housenky děti projevily velkou kreativitu jak ve škále barev, tak v možnosti uspořádání části housenky. Jedna dívka housence vytvořila klobouk, a to tak, že předposlední část využila jako hlavu a konečná část vytvářela již zmíněný klobouk. Jeden z chlapců si přál housenku, která by měla větší oči, s pomocí učitelky našli předměty a materiály, jak jeho přání uskutečnit. Po dokončení výtvarné činnosti si děti s housenkami hrály. V těchto hrách si například vytvořily „obydlí“ pro housenky či společně s housenkami chodily na procházky atd. Součástí hry s housenkami bylo i vytvoření fotodokumentace, jež je zařazena v přílohách. Housenky se staly modelkami, děti je aranžovaly a následně samy fotily.

5.7 Včela

Lekce první – Včela

Obrázek č. 7: Včela z ruličky

Výtvarná technika: malba temperou, lepení, stříhání, manipulace s chlupatým drátkem, kresba fixem, kresba pastelkami.

Výtvarné pomůcky: ruličky od papírových utěrek, žlutá tempera, žluté čtvrtky, pastelky, černý fix, laminovací fólie, kožíšek z umělé kožešiny, Herkules, tuhé lepidlo, lepicí tyčinky, chlupatý drátek, černé lihové fixy, černé papíry.

Výtvarný úkol: Úkolem bylo nabarvit rozpůlenou ruličku od papírových utěrek na žlutou barvu, nastříhat černý papír na proužky, ty nalepit na uschlou nabarvenou ruličku, poté vystříhnout kolečko ze žluté čtvrtky a na něj nakreslit obličej včelky. Dle předlohy je třeba vytvořit z chlupatého drátku tykadla a nalepit je na obličej včelky v horní části její hlavy. Hlava včelky se poté nalepí na ruličku, nastříhne se kožíšek z umělé kožešiny a nalepí se po obvodu ruličky v její horní části okolo hlavy. Na laminovací fólii se černým lihovým fixem nakreslí křídla a vystříhnou se, poté se nalepí na ruličku.

Motivace:

Motivačně zapůsobila překážková dráha – cesta včelky pro pyl: povídali jsme si, jak vypadá cesta včelky, když letí sbírat med, co všechno může včelka během své cesty vidět. Společně jsme pak vytvořili překážkovou dráhu a do ní umístili (papírové) kytičky s pylem (kuličky z papíru). Když byla překážková dráha hotová, povídali jsme si o tom, kam vlastně včelka pyl ukládá. Sledovali jsme obrázky s vyobrazeným pylovým váčkem a také video, na kterém je zmíněná činnost včel vidět. My žádný pylový váček nemáme, tak jsme si něco podobného vytvořili. Na vnější stranu lýtek jsme si nalepili oboustrannou lepenku. Když dítě „doletělo“ ke kytičce, nalepilo na stehna „pyl“, letělo k úlu a tam pyl uložilo.

Obrázkové podklady: Prohlíželi jsme si obrázky, kde jsou zobrazeny včely. Měli jsme k dispozici i obrázky zdánlivě stejné, jež se ale v detailech liší. Zkoušeli jsme přijít na to, v čem se odlišují a který obrázek odpovídá skutečnosti. Pozorovali jsme, kolik mají včely nohou, jak je rozděleno jejich tělo, kde mají pylový váček atd.

Popis úkolu: Již rozpůlenou ruličku od papírových utěrek děti namalují žlutou temperou za pomoci houbičky nebo štětce. Nastřihají černý papír na proužky a ty nalepí na ruličku (nutný časový odstup z důvodu schnutí barvy). Poté vystřihnou předkreslené kolečko ze žluté čtvrtky. Pastelkami nebo fixem nakreslí na kolečko obličej včelky. Dle předlohy ohnou z chlupatého drátku tykadla a nalepí je na horní část hlavy. Poté hlavu včelky nalepí na ruličku. Nastřihají si chloupky z umělého kožíšku a nalepí je po obvodu ruličky v její horní části. Na laminovací fólii nakreslí černým lihovým fixem křídla včelky, následně je vystřihnou. Křídla se nalepí na ruličku a včelka je hotová.

Organizace: po skupinkách cca 4–5 dětí.

Časová dotace: 3krát 30 minut.

Fotodokumentace: (viz Přílohy I, obr. 40–49).

Cíle:

- Rozvoj vědomostí o stavbě těla včely.
- Podpora záměrného pozorování a postřehu, všímání si detailu.

Evaluace a postřehy: Ruličky děti namalovaly bez obtíží. Pro malbu temperou některé zvolily houbičku, jiné štětec. Nastřihání černého papíru na proužky proběhlo také bez větších obtíží. Děti si již pamatovaly, na které části těla se proužky u včelky objevují, tak je dle svých poznatků nalepily. Při lepení proužků na ruličku byla potřebná rozvinutější jemná motorika, některé děti měly potíže s nalepením proužku ve stejné výšce po celém obvodu ruličky. Poté si děti vystřihly předkreslené kolečko ze žluté čtvrtky, tuto část zvládaly obratně, kromě jedné holčičky, která zatím nemá vyhraněnou lateralitu, a střídala proto při střihání ruce. Ohýbání drátku zvládaly děti bez obtíží, bavilo je to natolik, že později dostaly drátky i k volné hře. Po ohnutí drátků jsme je nalepili na hlavu včelky ze zadní části a hlavu pak na ruličku. Podle fotografií včel, na něž jsme při činnosti koukali, jsme se domlouvali, které detaily našim výtvarným projektům ještě chybí. Shodli jsme se na tom, že je jich několik, ale my se zaměříme nejprve na chloupky včelky, jež se vyskytují na její hrudi. Nastřihali jsme proto chloupky z umělé kožešiny a lepili je lepidlem na honí část ruličky, znázorňující hrud'. Poté jsme se domluvili, že jako další detail vypracujeme křídla včely. Černým lihovým fixem děti na fólii nakreslily křídla a následně je vystřihly.

Lekce druhá – Včelí plástev

Obrázek č. 8: Včelí plástev

Výtvarná technika: malba válečkem, stříhání, lepení klovatinou, malba houbičkami.

Výtvarné pomůcky: malířské plátno na rámu 100 x 100 cm, žlutá a červená tempera, malířský váleček, plastová vanička na barvu, samolepicí fólie, nůžky, klovatina, žluté papíry, korálky.

Výtvarný úkol: Malířským válečkem je třeba pokrýt plátno žlutou temperou, poté se ze samolepicí fólie vystřihnou šestiúhelníky, znázorňující komůrky v plástvi. Ty se nalepí na plátno tak, aby na sebe navazovaly. Namíchá se odpovídající odstín barvy pro znázornění komůrek plástve a tuto barvu nanášíme za pomoci houbičky na plátno, přes fólii. Po zaschnutí se fólie sloupne.

Další část výtvarné práce probíhá formou hry, děti si nasadí čelenku s tykadly a „promění“ se ve včelky. Rozdělí se na včely létavky a včely, které vyrábějí med. Včely létavky vyletí z úlu k papírové kytce, kde vezmou kalíšek s klovatinou představující nektar. S tímto kalíškem „doletí“ do úlu. „Včely čekající v úlu nanáší klovatinu štětci do komůrek plástve, přidávají k ní korálky (vitamíny) a drobné žluté papírky (enzymy).

Motivace: Pohádka – Pilní jako včeličky (Modrá, 2014) – viz přílohy

Smyslová hra: ochutnávka medu – popis chuti medu.

Součástí druhé části realizace výtvarné práce je i motivace. Děti se „promění“ ve včely (mají čelenky s tykadly), některé včely zůstávají v u obrazu tedy v „úlu“ a jiné včely létavky, vylétávají z „úlu“ hledat nektar (klovatina v mističce). Klovatina v mističkách je položena na papírových kytkách. Děti vezmou „nektar“ a letí s ním do „úlu“.

Organizace: individuálně i ve skupinkách

Časová dotace: 2krát 30 minut a 1krát 20 minut

Fotodokumentace: (viz Přílohy I, obr. 40-49)

Cíle:

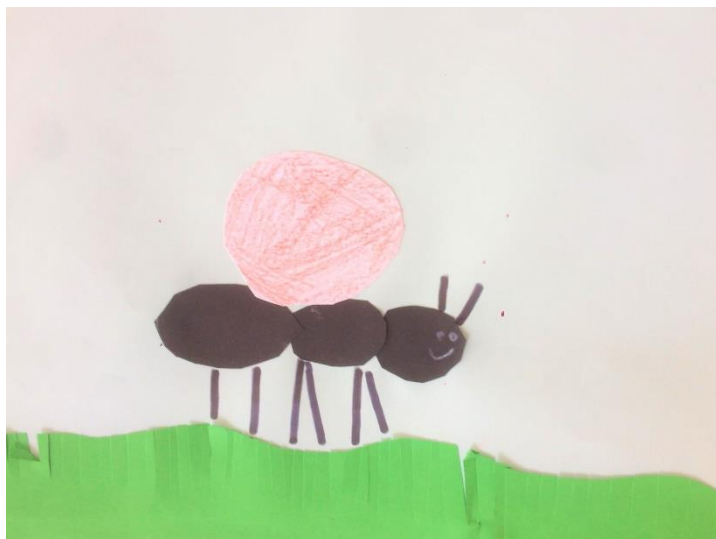
- Seznámení se základními přísadami a výrobou medu.
- Uvědomění si významu včel ve světě.
- Rozvoj spolupráce s vrstevníky, při malbě válečkem i práci s klovatinou.

Evaluace a postřehy: Malba válečkem děti velmi bavila, většina dětí nikdy válečkem nemalovala, některé děti byly proto ze začátku velmi nejisté v malbě válečkem. Po ukázce způsobu malby, se již tolik nebály a s velkým nadšením malovaly na plátno. Namáčení válečku do barvy a následné lehké otření barvy bylo ale náročné na manipulaci. Po mém konstatování o složitosti tohoto úkolu děti sami nabídly pomoc vrstevníkovi, který v tu chvíli válečkem maloval. A přidržovaly mu vaničku na barvu. Domlouvaly se mezi sebou, v jakém intervalu se budou střídat v malbě. Domluvily se, že každý si třikrát namočí váleček do barvy a vystřídají se. Do hledání toho kompromisu jsem nezasahovala. Další část úkolu bylo vystřihnout již předkreslený šestiúhelník. S tímto úkolem měla problém pouze holčička s nevyhraněnou lateralitou, která střídá ruce při stříhání. Následně děti lepily šestiúhelníky na plátno tato část probíhala individuálně s mojí pomocí z důvodu velké náročnosti. Po nalepení šestiúhelníků, jsem společně s dětmi namíchala správný odstín barvy pro vymalování pláství (podle fotografie plástve). Dále děti po skupinkách cca 5-6 dětí tupovaly houbičkou namíchanou barvu přes šestiúhelníky. Poslední část výtvarné práce je spojena s prožitkovým učením, děti si vyrobily čelenky s tykadly a hrály si na včely. Plátno bylo umístěno na stole (zde byl úl) na koberci byly umístěny papírové kytičky na kterých byla umístěna mistička s klovatinou představující nektar. Děti se rozdělily za pomoci domluvy na včely vyrábějící med a včely létavky, které sbírají nektar. Včely létavky vylétly z úlu ke kytičkách sebrat „nektar“ mističku s klovatinou a „přiletěly“ s ní do „úlu“. Tam už ostatní děti nabíraly klovatinu štětcem a nanášely ji do komůrek plástve. K nektaru přidávaly korálky (vitamíny) a kousky žlutého papíru (enzymy).

5.8 Mravenec

Lekce první – Mravenec je velký silák

Obrázek č. 9: Mravenec a koblížek

Výtvarná technika: stříhání, kresba pastelkami, lepení, kresba fixem.

Výtvarné pomůcky: zelené a černé papíry, nůžky, černý fix, modré a bílé čtvrtky, pastelky.

Výtvarný úkol: Úkolem bylo nastříhat zelený papír představující trávu a nalepit ho na modrou čtvrtku, dále z černého papíru vystříhnout tělo mravence a nalepit ho na modrou čtvrtku. Černou fixou se pak k tělu mravence dokreslí nohy. Na bílou čtvrtku se nakreslí předmět, který mravenec ponese, vystříhne se a nalepí na „záda“ mravence.

Motivace: V komunitním kruhu si povídáme, zda děti znají někoho, kdo je velmi silný, pokud ano, popisují nám, co nejtěžšího unesl. V komunikaci se střídáme, mluví pouze ten, kdo má u sebe plyšového mravence. Když je mravenec zpět u učitelky, zeptá se dětí, proč si myslí, že si posílaly zrovna mravence. Následuje rozhovor o tom, že mravenec unese až stonásobek vlastní váhy. Snažíme se s dětmi přijít na důvod, proč má mravenec takovou sílu. Komunikaci je vhodné doplnit obrázky, na nichž jsou zobrazeni mravenci nesoucí předměty. Velkou sílu mravenců přirovnáváme k lidské síle.

Zeptáme se dětí, co by mohl člověk unést, kdyby byl tak silný jako mravenec. Poté v kruhu znovu posíláme plyšového mravence, a kdo má nějaký nápad, může ho říct.

Překážková dráha: Společně s dětmi vytvoříme překážkovou dráhu, která by se mohla podobat prostředí, v němž se pohybují mravenci. Jako cíl překážkové dráhy vytvoříme mraveniště, poskládáme ho z víček. Poté jdeme hledat hračky, které jsou zmenšeninami reálných předmětů (autíčka, letadla, plyšové hračky). Vybrané hračky nesmí být pro děti nebezpečné. Když vybereme vhodné hračky, přesuneme se na začátek překážkové dráhy. Děti budou – stejně jako mravenci – přenášet tento „těžký“ předmět do mraveniště.

Organizace: frontálně.

Časová dotace: 1krát 20 minut.

Fotodokumentace: (viz Přílohy I, obr. 50–51).

Cíle:

- Upevnění elementárních poznatků o mravencích.
- Rozvoj fantazie a kreativního myšlení (předmět, který mravenec nese).

Evaluace a postřehy: Děti postup dle instrukcí snadno zvládaly. Nejdříve si nastříhaly zelený papír a nalepily ho na modrou čtvrtku. Poté vystříhly tělo mravence a nalepily jej taktéž na modrou čtvrtku. Dokreslily nohy. Některé děti nakreslily mravenci šest nohou, zapamatovaly si tuto skutečnost z diskuze v komunitním kruhu, kdy jsme společně zkoumali důvody, proč je mravenec takto silný. Mezi důvody byl počet nohou mravence, děti tvrdily, že mravenec unese stonásobek své váhy na rozdíl od člověka z toho důvodu, že má více nohou než člověk. Po nakreslení nohou děti doplnily také předmět, který mravenec ponese. Vystříhly ho a nalepily na „záda“ mravence. Poté bílou tužkou dokreslily mravenci obličej, kresba obličeje mravence byla uskutečněna podle fantazie dětí. Na dotaz, proč dokreslily mravenci obličej, děti odpovídaly, že vše, co má obličej, je živé.

Po dokončení výtvarného úkolu jsme vytvořili komunitní kruh a děti představovaly své výtvary. Popisovaly svého mravence a předmět, který nese.

5.9 Světluška

Lekce první – Světluška nám svítí na cestu

Obrázek č. 10: Světluška

Obrázek č. 11: Světluška ve tmě

Výtvarná technika: stříhání, vrstvení papírové lepenky, malba temperou, kresba, lepení, ohýbání drátku.

Výtvarné pomůcky: PET lahev s objemem 0,5 l, žlutá a hnědá tempera, černý chlupatý modelovací drátek, černé chlupaté kuličky, hnědá čtvrtka, lepidlo, papírová lepenka, nůžky, štětce, houbičky, pravítka, tužky, LED světla.

Výtvarný úkol: Úkolem bylo nastříhat lepicí pásku na menší kousky, nalepit je na PET lahev až po část vyznačenou černým fixem, nanést hnědou temperu na část lahve, která je polepena papírovou lepenkou a poté žlutou temperou vymalovat zbývající část lahve. Následně je třeba obkreslit vzor křídel na hnědou čtvrtku a tužkou vytvořit na křídlech rovné čáry (pokud mají děti zájem, mohou si pomoci pravítkem). Poté se křídla vystříhnou a nalepí se na lahev, dle předlohy se ohne chlupatý drátek (do tvaru tykadel). Tykadla a chlupaté kuličky vyjadřující oči se nalepí na lahev. V poslední fázi se zapne LED světlo, které učitelka umístila do lahve.

Motivace: básnička Světluška.

„J. Susa: Světluška

Světlušky jsou malé mušky,
jsou to vlastně lesní služky.

Nosí totiž na tělíčku
malinkatou lucerničku.

Svíí z lesa na mýtinu,
na cestu i na pěšinu.

Svíí z háje na příkop,
aby někdo nezakop“ (Susa, 2007, s. 26).

Organizace: po skupinkách 4–5 dětí.

Časová dotace: 1krát 20 minut, 2krát 15 minut.

Fotodokumentace: (viz Přílohy I, obr. 52–58).

Cíle:

- Zvládat zacházení s předměty, s drobnými pomůckami, s nástroji a materiálem (chlupatý drátek, pravítko, kuličky).
- Rozvoj spolupráce s vrstevníky (poskytnutí pomoci při manipulaci s PET lahví, pomoc vrstevníkovi s postupem).
- Pochopení, že odpadový materiál může mít další využití (PET lahev).

Evaluace a postřehy: Při zacházení s papírovou lepenkou byla většina dětí docela neobratná. Více než polovina dětí nikdy s papírovou lepenkou ani izolepou, jejíž metoda využívání je velmi podobná, nepracovala. Proto byla nutná pomoc pedagoga. Děti si však tuto činnost postupně osvojily. Některé dívky samy nabízely pomoc vrstevníkům s manipulací papírové lepenky či lahve. Při malbě na PET lahev si děti vzájemně pomáhaly a lahve jeden druhému přidržovaly. Během činnosti děti diskutovaly o světlušce, hlavní témata diskuze byla: která část těla světlušce svítí, jaký je účel produkce světla atd.

Po nanesení barvy na PET lahev si děti vyrobily krovky. Na krovkách světlušky se nacházejí rýhy, a tak děti kreslily tužkou dlouhé rovné čáry shora dolů. Pokud měly zájem, mohly použít pravítko. Jelikož pravítko mají děti předškolního věku spojené se školou, chtěly si práci s ním všechny minimálně vyzkoušet. Po zhotovení světlušky si děti rozsvítily LED světýlka a autorka (paní učitelka) je za pomoci malé dírky vložila do PET lahve. Zatáhla žaluzie. Využili nepříznivého počasí – venku bylo zrovna šero. V tuto chvíli bylo krásně vidět, jak světlušky vyzařují světlo. Děti s učitelkou vytvářely světelnou cestu nebo různé obrazce na koberci. Světlušky si pak s nadšením odnesly domů a každé z nich se těšilo, až mu ta jeho bude večer u postele svítit.

5.10 Brouci

Lekce první – Brouček leze po kamínku

Obrázek č. 12: Mandelinka bramborová

Výtvarná technika: kresba a malba na kámen.

Výtvarné pomůcky: štětce, tempery, kamínky, černý lihový fix, nádoba na vodu, nádoba na tempery.

Výtvarný úkol: Vybrat si kamínek a fotografii brouka. Dle fotografie nakreslit a namalovat brouka na kamínek.

Motivace:

K motivování dětí posloužila návštěva Biologického centra AV ČR, v centru děti viděly živé zástupce hmyzu. Měly možnost se na hmyz podívat mikroskopem, být s ním v blízkém kontaktu a sáhnout si na něj. Další den na tuto návštěvu navazovala diskuze v komunitním kruhu.

V komunitním kruhu si povídáme, kdo už někdy viděl brouka a kde. Diskutujeme, v jakém prostředí bychom v přírodě mohli brouka nejlépe vidět. Docházíme k závěru, že prostředí, kde by byl brouk zcela vidět, by nemělo být vyšší, nežli je on sám, nebo ho nějakým způsobem zakrývat.

Společně jsme přišli na dvě možnosti: brouka můžeme dobře vidět na chodníku nebo na kameni. Dále jsme diskutovali o tom, kde by se asi broukovi líbilo více. Shodli jsme se, že kamínek bude pro brouka přirozenější. Povídali jsme si o tom, z jakého důvodu může být kámen pro brouka přirozenější. Poté jsme se vydali na procházku k řece, kde jsme sbírali takové kamínky, které by se broučkům líbily. A právě na tyto kamínky jsme poté malovali brouky.

Organizace: frontálně.

Časová dotace: 1krát 30–35 minut.

Fotodokumentace: (viz Přílohy I, obr. 59–62).

Cíle:

- Pochopení, že změny způsobené lidskou činností mohou prostředí chránit a zlepšovat, ale také poškozovat a ničit (prostředí vhodné pro život brouků).
- Seznamování s místem a prostředím, v němž dítě žije, a vytváření pozitivního vztahu k němu.
- Vytváření elementárního povědomí o rozmanitosti brouků.

Evaluace a postřehy: Děti si samy zvolily konkrétní kamínek i fotografii brouka, pokud o ni měly zájem. Na kamínek nakreslily fixou obrys brouka a za pomoci štětce ho vymalovaly temperami. Díky využití netradičního materiálu jevíly děti o činnost velký zájem. Kamínky je však podporovaly i v debatě navazující na motivační rozhovor. Děti si povídaly, na kterých dalších předmětech nebo v jakém prostředí by mohl brouk být. Zkoumaly tak přirozené a nepřirozené prostředí pro brouky. Autorka této práce navázala na jejich debatu a po zaschnutí kamínku společně s dětmi vytvářela přirozené prostředí pro brouky, kteří byli na kamíncích zobrazení.

Lekce druhá – Slunéčko sedmítečné dětským pohledem

Obrázek č. 13: Slunéčko sedmítečné a lístek

Výtvarná technika: kresba pastelkami.

Výtvarné pomůcky: papíry formátu A4, pastelky.

Výtvarný úkol: Na základě motivace s obrazovým materiálem z paměti nakreslit pastelkami slunéčko sedmítečné.

Motivace: V komunitním kruhu si s dětmi povídáme o životě slunéčka sedmítečného, povídání je doplněno obrázkovým materiálem tak, aby zobrazoval základní informace o životě slunéčka. Jedná se o fotografie zaměřující se na stavbu těla, způsob přezimování, fotografie slunéčka s vajíčky nebo slunéčka za letu.

Organizace: frontálně.

Časová dotace: 25 minut.

Fotodokumentace: (viz Přílohy I, obr. 63–67).

Cíle:

- Přenesení slyšeného a viděného poznatku do kresby slunéčka sedmítečného.

Evaluace a postřehy:

Děti ve třídě ve věkové kategorii 3 až 4 roky se po motivaci přesunuly z komunitního kruhu ke stolečkům. Každé dítě kreslilo, co si o berušce zapamatovalo. Všechny děti kromě tří zvládly zachytit oválný nebo kruhový tvar slunéčka. Jedna dívka nakreslila

žluté slunce s paprsky. Všechny děti nakreslily jedno nebo více slunéček, žádné z dětí nenakreslilo pozadí obrázku. Slunéčka jsou nakreslena pouze jako jednoduchý tvar bez hlavy, tudíž i bez iniciativy nakreslit obličej.

Děti ze třídy ve věkové kategorii 4 až 5 let po motivační části kreslily pastelkami slunéčka. V kresbách dětí jsou vyobrazena slunéčka s vajíčky, slunéčka za letu, slunéčka ve větších skupinkách znázorňující přezimování, ale i slunéčka samostatně. Všechny děti zachytily správný tvar slunéčka a až na dvě výjimky i správný počet teček a nohou. Zajímavé je, že na rozdíl od mladší věkové skupiny se v kresbách vyskytují obličejové slunéček.

Třída s věkovou kategorií 5 až 6 let se po motivaci přemístila ke stolkům. Při kresbě děti počítaly tečky, aby byl jejich počet stejný jako na sledovaných fotografiích. Stejně tak počítaly i správný počet nohou. V kresbách se vždy zobrazovaly obličejové slunéčka byla znázorněna v různých situacích – přezimování, let slunéčka, slunéčko s vajíčky atd.

Lekce třetí – koláž z hmyzu

Obrázek č. 14: Stan pro broučky

Výtvarná technika: stříhání a lepení.

Výtvarné pomůcky: barevné čtvrtky formátu A4, fotografie hmyzu, lepidla, nůžky.

Výtvarný úkol: Úkolem bylo rozstříhání fotografií hmyzu a následné nalepení na čtvrtku tak, aby vznikl nový význam obrazového materiálu.

Motivace: Prohlížení fotografií obrazů umělce Salvadora Dalího.

Organizace: frontálně.

Časová dotace: 20–25 minut.

Fotodokumentace: (viz Přílohy I, obr. 68–71).

Cíle:

- Rozvíjení komunikačních dovedností v situaci rozdělení výtvarného materiálu, konkrétně fotografií hmyzu.
- Rozvoj fantazie při tvorbě koláže z fotografií hmyzu.

Evaluace a postřehy: Některé děti začaly pracovat až po delší době, některé nad svým budoucím výtvozem dlouho přemýšlely, většina dětí se však ostýchala práci začít, a sice z obavy, že udělají chybu. Děti, které se bály chybovat, vyčkávaly, co vytvoří vrstevník sedící vedle nebo počkaly na příchod učitelky, jež je motivovala k činnosti. Poté již ostych odezněl. Když se děti dostaly do fáze tvoření, byly velmi kreativní. Téměř vždy však výtvor souvisel s hmyzem, tedy s výjimkou dvou výtvorů. Manipulaci s nůžkami zvládaly děti bez problémů, lepení částí hmyzu šlo některým dětem obtížně – z důvodu malých rozměrů lepené části. Při činnosti děti mezi sebou komunikovaly a domlouvaly se v pěti- až šestičlenné skupině. Komunikace byla při této činnosti důležitá, děti diskutovaly o tom, který hmyz nebo jeho část použijí. Pokud se stalo, že více dětí chtělo použít stejnou část, vzájemně vymýšlely alternativy, aby kamarád dosáhl vytouženého objektu, který chtěl vytvořit. Například dvě děti chtěly použít hlavu chrobáka lesního, dívka nabídla alternativu chlapci sedícímu vedle. On chtěl hlavu použít na střechu stanu pro broučky. Děvče mu jako alternativu nabídlo využít pro tvorbu střechy housenku. Tuto možnost po domluvě s dívkou chlapec nakonec skutečně zvolil. Vzniklé výtvořky jsou krásným důkazem dětské představivosti. Po dokončení výtvorů si děti vzájemně ukazovaly své obrázky a objasňovaly jejich význam.

6 ZÁVĚR PRAKTICKÉ ČÁSTI

Hlavním cílem praktické části bylo přiblížit téma hmyzu dětem a po realizování celé řady výtvarných činností za pomoci výzkumných metod, přesněji rozhovorů a pozorování, odpovědět na výzkumné otázky. Děti toto téma zaujalo, poskytovalo i dostatečný prostor pro kreativitu. Zároveň v dětech podněcovalo touhu po získávání nových informací týkajících se tématu hmyz. Děti měly dostatek možností při činnostech diskutovat o své tvorbě a o tématu celkově a tohoto prostoru využívaly.

Výtvarné činnosti na téma hmyz byly pro děti zajímavé, jejich zájem o tvorbu, ale i o hmyz samotný dokonce rostl s počtem již realizovaných činností. Děti za pomoci uvedených činností získávaly elementární poznatky o hmyzu a seznámily se také s některými netradičními výtvarnými technikami. Vztah dětí k hmyzu se výrazně pozitivně změnil, tato změna je velmi znatelná na základě rozhovorů. První rozhovor s dětmi probíhal před realizací výtvarných prací, děti popisovaly především negativní vztah k hmyzu. V druhém rozhovoru, který již probíhal po realizaci prací se vztah dětí k hmyzu velmi pozitivně změnil, již ho nevnímaly jako nepotřebný a nebyl patrný ani odpor k němu, který se často u prvního rozhovoru objevoval. Většina dětí dokonce zmiňovala, proč je hmyz pro biodiverzitu našeho světa prospěšný, jednalo se především o prospěšnost včel.

Praktická část je rozdělena do několika výtvarných lekcí, přičemž každá lekce je zaměřena na určitý druh hmyzu. Po dokončení výtvarných lekcí se vztah dětí k hmyzu se velmi změnil. Tato změna se dala reflektovat především za pomoci pozorování a dvou rozhovorů. První rozhovor probíhal před započítím výtvarných aktivit a druhý probíhal po dokončení všech výtvarných aktivit. Za pomoci prvního rozhovoru byla zjištěna příčina převažujícího negativního vztahu k hmyzu, ta pramenila především z rodinného prostředí. Z druhého rozhovoru, který proběhl po dokončení výtvarných prací, je patrná změna vztahu dětí k hmyzu v pozitivním slova smyslu. Jako důkaz proběhlé vztahové změny posloužilo i pozorování dětí při činnostech. Děti se o hmyz zajímaly, a to jak o jeho místo na planetě, tak o jeho význam a život celkově. Bylo skutečným zážitkem sledovat, jak projevovaly svou přirozenou dětskou zvědavost, kterou podněcovaly právě výtvarné činnosti a motivace, předcházející jednotlivým

výtvarným lekcím. Děti mezi sebou při činnostech vzájemně debatovaly o hmyzu. Je také důležité zmínit vliv výtvarných aktivit na vztahové roviny dětí. Děti si při činnostech velmi pomáhaly, některé z přirozené potřeby pomáhat druhým, jiné si však pomoc vrstevníkovi osvojily především za pomoci nápodoby, ať už napodobovaly učitelku, či vrstevníky. Ke změně ve vztahových rovinách pomohla i kolektivní práce Včelí plástve. Děti společně hledaly kompromis k uskutečnění výtvarného úkolu a rozdělení si určitých částí, jež bylo pro úspěšné dokončení úkolu nezbytné. Pochopily, že budou-li spolupracovat podobně jako včely, které jsou sehraným kolektivem, všechny činnosti pro ně budou snazší.

V evaluaci je patrné, že vztah k hmyzu se na základě výtvarných činností pozitivně změnil. Je to důkazem, že výtvarné činnosti slouží nejenom k rozvoji motoriky, ale i vědomostí a bližšího vztahu k námětům výtvarných činností. Zároveň se potvrdil také pozitivní vliv výtvarných aktivit na vztahové roviny dětí, jež si následně více uvědomují, jak důležitý je kladný vztah k vrstevníkům. Děti si při výtvarných činnostech často pomáhaly. Na začátku realizace praktické části sice některé děti nejevily o pomoc druhému zájem, ale nakonec již pomoc kamarádovi považovaly za samozřejmou.

7 DISKUZE

Při realizaci výtvarných prací projevovaly některé děti známky arteficiatizmu, zkoumaly například, kdo vytvořil slunéčku sedmítečnému sedm teček a z jakého důvodu.

Motivace předcházející výtvarným prací byly různé, nejefektivnější motivací pro tvorbu prací bylo přímé pozorování hmyzu, jak v jeho přirozeném prostředí, tak i v prostorách mateřské školy za pomoci motýlí zahrádky a také díky návštěvě Biologického centra Akademie Věd České republiky. Děti mohly hmyz sledovat, dokonce si na něj sáhnout. Pozorovat hmyz vydržely soustředěně i několik minut. Jančaříková (2010) uvádí, že pozorování je pro člověka přirozené, zvláště pak pozorování objektu, který se pohybuje. Některé děti bohužel pozorovat neumí, jsou totiž zvyklé na verbální či audiovizuální předávání informací. Proto je potřeba pozorování, jako prostředek získávání informací, podporovat. Jako motivace ale sloužily i fotografie obrazů umělců, které si děti prohlížely. Některá díla byla inspirací k vytvoření výtvarné lekce – koláž z hmyzu.

Po dokončení výtvarných lekcí byly zodpovězeny stanovené výzkumné otázky za pomoci výzkumných metod- pozorování a rozhovoru.

ZÁVĚR

Teoretická část práce přináší základní informace o vývoji předškolního dítěte a vývoji dětského výtvarného projevu v předškolním věku. Neopomíjí ani environmentální výchovu a zabývá se rovněž tématem hmyzu ve výtvarném umění. Za základě výsledků z celého projektu je možnost práci rozšířit o další druhy hmyzu, případně se soustředit na jeden konkrétní druh a to i za pomoci vytvoření magisterské práce na toto téma. Nabízí se i možnost zcela odlišného tématu, týkajícího se výtvarných prací v mateřské škole. Na kterém by se daly pozorovat změny vztahu k zvolenému tématu.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Tištěné informační zdroje

BAUER, A., 1998. *Dějiny výtvarného umění*. Olomouc: Rubico. 287 s. ISBN 80-85839-25-3.

BECKETT, W., 1996. *Toulky světem malířství*. Překlad Jiří VEJVODA. Praha: Fortuna Print. 400 s. ISBN 80-858-73-43-5.

COGNET, G., 2013. *Dětská kresba jako diagnostický nástroj*. Praha: Portál. 203 s. ISBN 978-80-262-0499-2.

COHN, N., 2012. Explaining „I can't draw“: Parallels between the structure and development of language and drawing. *Human Development*. 55: 167-192. DOI: 10.1159/000341842.

Diagnostika školní zralosti: školní zralost, 2012. Praha: Raabe, 2012. 132 s. ISBN 978-80-87553-52-7.

FAHR-BECKER, G. a L. ROUS, eds., 1998. *Secese*. Praha: Slovart. 428 s. ISBN 80-7209-110-7.

HALL, E., 2008. „My brain printed it out“. Drawing, communication, and young children: a discussion. In: *British Education Annual Conference*. Heriot-Watt University, Edinburgh, September, 2008.

HEDERER, J., 1994. *Životní prostředí a výchova*. Překlad Zdeněk JANČAŘÍK. Praha: Portál. 51 s. ISBN 80-85282-88-7.

CHOBOT, K. a K. KLEISNER, eds., 2010. *Dějiny hmyzu v obrazech: dějiny obrazu hmyzu: historie a vývoj zobrazování hmyzu a ilustrace v entomologii*. Červený Kostelec: Pavel Mervart. 406 s., [28] s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-87378-31-1.

JANČAŘÍKOVÁ, K., 2010. *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. Praha: Josef Raabe. 148 s. ISBN 978-80-86307-95-4.

JANOVSKÁ, O. a kol.: *Malým zpěvákům*. Praha: SPN, 1986. 255 s. ISBN 14-38486.

JOLLEY, R. P., 2010. *Children and pictures: drawing and understanding*. Chichester: Willey-Blackwell. ISBN: 978-1-405-10543-9.

- KOTÁSKOVÁ, J., 1987. *Socializace a morální vývoj dítěte*. Praha: Academia. 140 s.
- LEBLOVÁ, Eliška. *Environmentální výchova v mateřské škole*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. 175 s. ISBN 978-80-262-0094-9.
- MACHOLDOVÁ, T., 2013. *Výtvarné práce s pohádkami: 52 jednoduchých návodů s krátkými pohádkami*. 2. vyd. Praha: Portál. 118 s. ISBN 978-80-262-0396-4.
- MATTHEWS, J., 1999. *The art of childhood nad adolescence*. London: Falmer Press. ISBN 0750707658.
- MODRÁ, J., 2014. Dobrodružství v říši hmyzu. Společnost pro Lužické hory
- PIAGET, J., 1970. *Psychologie dítěte*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 115 s.
- PILAŘOVÁ, Dagmar a Petr, ŠIMEK. Diagnostika školní zralosti. Praha: Raabe, 2012. ISBN 978-80-87553-52-7
- SAGNER, K., 2007. *Jak je poznáme? : umění secese*. Praha: Knižní klub. 128 s. ISBN 978-80-242-1773-4.
- SUSA, J., 2007. *Nekouše to, neštípe to, nezlobí to, copak je to?* Benešov u Prahy: BLUG. 26 s.
- ŠVAŘÍČEK, R. a kol., 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- TETIVA, V., 2004. *Roman Franta: Brouk v ruce: výběr z tvorby 1990–2004 = Roman Franta: Beetle in the hand: selected work 1990–2004*. České Budějovice: Alšova jihočeská galerie. 47 s. ISBN 80-85857-80-4.
- VÁGNEROVÁ, M., 2001. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál. 791 s. ISBN 80-7178-545-8
- VÁGNEROVÁ, M., 2012. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Karolinum. 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1.
- VÁGNEROVÁ, M., 2017. *Vývoj dětské kresby: a její diagnostické využití*. Praha: Raabe. 219 s. ISBN 978-80-7496-333-9.
- ZAHRADNÍK, J., 1973. *Světlem zvířat*. Ilustrace Antonín POSPÍŠIL. Praha: Albatros. 451 s.

Elektronické informační zdroje

ČTK a BAJ., 2019. Hmyz rychle vymírá, podle vědců do 100 let zmizí. Přírodu čeká kolaps. *Idnes.cz* [online]. 12. 2. 2019 [cit. 2019-12-06]. Hmyz rychle vymírá, podle vědců do 100 let zmizí. Přírodu čeká kolaps. Dostupné z WWW: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/hmyz-vymirani-100-let-kolaps-ekosystemu-prirody-vedci-varovani.A190211_171529_zahranicni_baje

FRANTA, R., 1998. Kruhy. *Romanfranta.cz* [online]. © 1998 [cit. 2020-02-06]. Dostupné z WWW: <http://www.romanfranta.cz/obr-kruhy.html>

Harald Bäumlér, 2019. Emaile. *Harald-baeumler.de* [online]. © 2019 [cit. 2019-12-06]. Dostupné z: <http://www.harald-baeumler.de/de/arbeiten/emmaile/>

POKORNÝ, O., 2019. Včela. In: *Rezbari.ceskatvorba.cz* [online]. 6. 9. 2019 [cit. 2020-02-12]. Dostupné z: <http://rezbari.ceskatvorba.cz/dilo/27158/>

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání: RVP PV [online]. 2018 [cit. 2020-02-12]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/45304/>

Wikipedia, 2019. Salvador Dalí. In: *Wikipedia.org* [online]. 21. 12. 2019 [cit. 2020-02-06]. Dostupné z WWW: https://cs.wikipedia.org/wiki/Salvador_Dal%C3%AD

Wikipedia, 2020. Vladimír Kush. In: *Wikipedia.org* [online]. 22.1.2020 [cit. 2020-02-06]. Vladimír Kush. Dostupné z WWW: https://en.wikipedia.org/wiki/Vladimir_Kush

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1

Příloha č. 2

Příloha č. 3

SEZNAM OBRÁZKŮ V TEXTU

Obrázek č. 1: Motýlí vajíčka na listu.....	36
Obrázek č. 2: Housenka na listu	38
Obrázek č. 3: Kukla motýla zavěšená na stonku	40
Obrázek č. 4: Motýli za letu.....	42
Obrázek č. 5: Leporelo o vývoji motýla	44
Obrázek č. 6: Housenky ze silonových podkolenek	46
Obrázek č. 7: Včela z ruličky	48
Obrázek č. 8: Včelí plástev.....	50
Obrázek č. 9: Mravenec a koblížek.....	53
Obrázek č. 10: Světluška.....	55
Obrázek č. 11: Světluška ve tmě	55
Obrázek č. 12: Mandelinka bramborová.....	58
Obrázek č. 13: Slunéčko sedmítečné a lístek	60
Obrázek č. 14: Stan pro broučky	61

SEZNAM OBRÁZKŮ PŘÍLOHA Č. 1

Obrázek č. 15: Tvorba vajíček

Obrázek č. 16: Listy a kresba housenky

Obrázek č. 17: Kresba housenky

Obrázek č. 18: Malba kuličkou

Obrázek č. 19: Motání vlny na kuklu

Obrázek č. 20: Kukla motýla

Obrázek č. 21: Barvení kukly kuličkou

Obrázek č. 22: Přemístění kuliček do boxu

Obrázek č. 23: Malba na houbičku

Obrázek č. 24: Malba temperou

Obrázek č. 25: Malba a tisk

Obrázek č. 26: Poletující motýli

Obrázek č. 27: Malba vodovými barvami

Obrázek č. 28: Malba detailů

Obrázek č. 29: Stříhání motýla

Obrázek č. 30: Malba motýla

Obrázek č. 31: Leporelo motýla 1

Obrázek č. 32: Leporelo motýla 2

Obrázek č. 33: Plnění silonky vatou

Obrázek č. 34: Kresba detailů housenky

Obrázek č. 35: Housenky – sourozenci

Obrázek č. 36: Tečkovaná housenka

Obrázek č. 37: Malba na ruličku

Obrázek č. 38: Detail včely

Obrázek č. 39: Naše včelky

Obrázek č. 40: Malba válečkem

Obrázek č. 41: Stříhání šestiúhelníků

Obrázek č. 42: Malba přes šablonu

Obrázek č. 43: Malba přes šablonu

Obrázek č. 44: Včelky létavky sbírají „nektar“ a letí s ním do „úľů“

Obrázek č. 45: Včelky/děti ukládají do plástve „enzymy, vitamíny a nektar“

Obrázek č. 46: Ukládání nektaru a vitamínů do plástve

Obrázek č. 47: Přísady v medu detail

Obrázek č. 48: Přísady v medu detail

Obrázek č. 49: Včely a plástev

Obrázek č. 50: Kresba nožiček

Obrázek č. 51: Mravenec nese jídlo

Obrázek č. 52: Malba na papírovou lepenku

Obrázek č. 53: Vytvoření rovných čar na krovkách

- Obrázek č. 54: Malba zadní části těla
- Obrázek č. 55: Svítící světluška
- Obrázek č. 56: Světlušky na výletě
- Obrázek č. 57: Světluška v trávě
- Obrázek č. 58: Světluška nám svítila na cestu
- Obrázek č. 59: Výběr kamínku a obrázku brouka
- Obrázek č. 60: Pestrokrovečník včelový
- Obrázek č. 61: Počítání nožiček
- Obrázek č. 62: Malba dle předlohy
- Obrázek č. 63: Chlapec 3 roky a 4 měsíce
- Obrázek č. 64: Chlapec 3 roky a 6 měsíců
- Obrázek č. 65: Dívka 4 roky a 7 měsíců
- Obrázek č. 66: Chlapec 5 let a 4 měsíce
- Obrázek č. 67: Stříhání obrázků hmyzu
- Obrázek č. 68: Vytváření koláže
- Obrázek č. 69: Tři vývojová stadia motýla
- Obrázek č. 70: Motýlobrouk

SEZNAM OBRÁZKŮ PŘÍLOHA Č. 2

- Obrázek č. 71: Píseň Čarodějnice 1
- Obrázek č. 72: Píseň Čarodějnice 2
- Obrázek č. 73: Pohádka 1. část
- Obrázek č. 74: Pohádka 2. část
- Obrázek č. 75: Pohádka 3. část
- Obrázek č. 76: Pohádka 4. část
- Obrázek č. 77: Pohádka 5. část
- Obrázek č. 78: Pohádka 6. část
- Obrázek č. 79: Pohádka – Sbírká motýlů

SEZNAM OBRÁZKŮ PŘÍLOHA Č. 3

- Obrázek č. 80: Rozhovor část první
- Obrázek č. 81: Rozhovor část druhá
- Obrázek č. 82: Rozhovor část třetí

Lekce – Leporelo vývoj motýla

Obrázek č. 15: Tvorba vajíček

Obrázek č. 16: Listy a kresba housenky

Obrázek č. 17: Kresba housenky

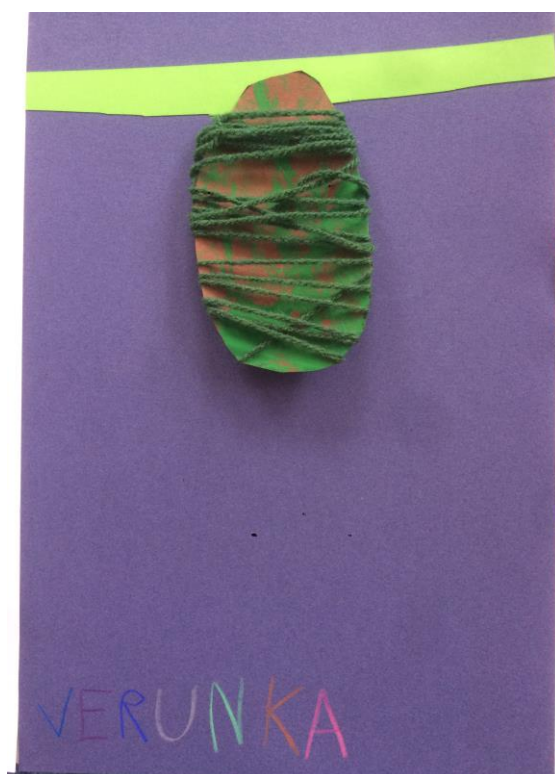
Obrázek č. 18: Malba kuličkou

Obrázek č. 19: Motání vlny na kuklu

Obrázek č. 20: Kukla motýla

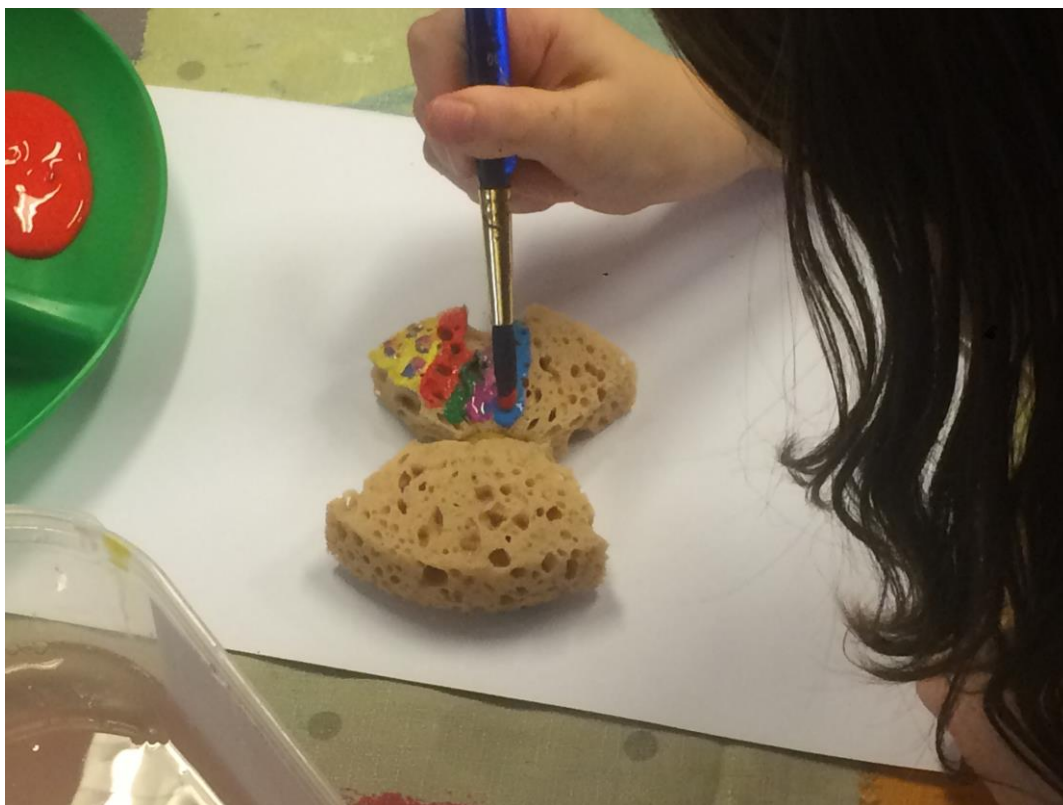
Obrázek č. 21: Barvení kukly kuličkou

Obrázek č. 22: Přemístění kuliček do boxu

Obrázek č. 23: Malba na houbičku

Obrázek č. 24: Malba temperou

Obrázek č. 25: Malba a tisk

Obrázek č. 26: Poletující motýli

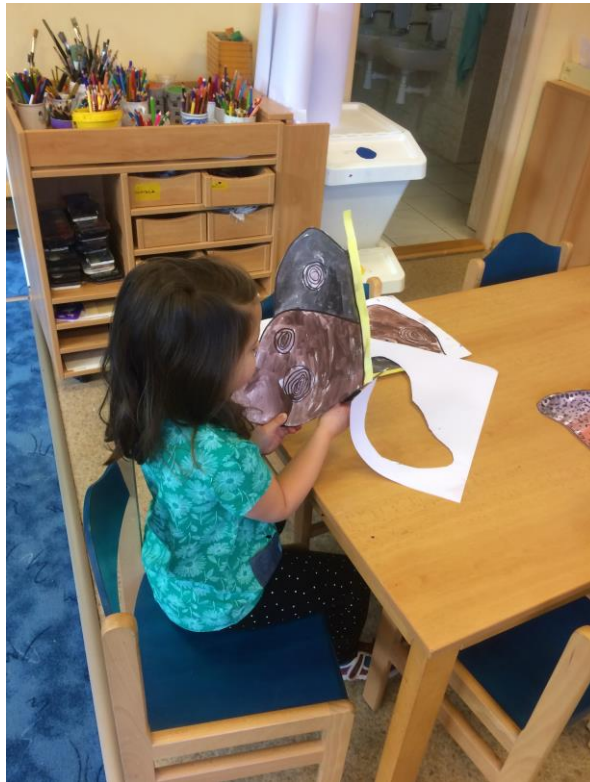
Obrázek č. 27: Malba vodovými barvami

Obrázek č. 28: Malba detailů

Obrázek č. 29: Stříhání motýla

Obrázek č. 30: Malba motýla

Obrázek č. 31: Leporelo motýla 1

Obrázek č. 32: Leporelo motýla 2

Lekce – Moje housenka

Obrázek č. 33: Plnění silonky vatou

Obrázek č. 34: Kresba detailů housenky

Obrázek č. 35: Housenky – sourozenci

Obrázek č. 36: Tečkovaná housenka

Lekce – Včela

Obrázek č. 37: Malba na ruličku

Obrázek č. 38: Detail včely

Obrázek č. 39: Naše včelky

Lekce druhá – Včelí plástev

Obrázek č. 40: Malba válečkem

Obrázek č. 41: Stříhání šestiúhelníků

Obrázek č. 42: Malba přes šablonu

Obrázek č. 43: Malba přes šablonu

Obrázek č. 44: Včelky létavky sbírají „nektar“ a letí s ním do „úľů“

Obrázek č. 45: Včelky/děti ukládají do plástve „enzymy, vitamíny a nektar“

Obrázek č. 46: Ukládání nektaru a vitamínů do plástve

Obrázek č. 47: Přísady v medu detail

Obrázek č. 48: Přísady v medu detail

Obrázek č. 49: Včely a plástev

Lekce – Mravenec je velký silák

Obrázek č. 50: Kresba nožiček

Obrázek č. 51: Mravenec nese jídlo

Lekce – Světluška nám svítí na cestu

Obrázek č. 52: Malba na papírovou lepenku

Obrázek č. 53: Vytvoření rovných čar na krovkách

Obrázek č. 54: Malba zadní části těla

Obrázek č. 55: Svítící světluška

Obrázek č. 56: Světlušky na výletě

Obrázek č. 57: Světluška v trávě

Obrázek č. 58: Světluška nám svítila na cestu

Lekce – Brouček leze po kamínku

Obrázek č. 59: Výběr kamínku a obrázku brouka

Obrázek č. 60: Pestrokrovečník včelový

Obrázek č. 61: Počítání nožiček

Obrázek č. 62: Malba dle předlohy

Lekce – Slunéčko sedmítečné dětským pohledem

Obrázek č. 63: Chlapec 3 roky a 4 měsíce

Obrázek č. 64: Chlapec 3 roky a 6 měsíců

Obrázek č. 65: Dívka 4 roky a 7 měsíců

Obrázek č. 66: Chlapec 5 let a 4 měsíce

Lekce – Koláž z hmyzu

Obrázek č. 67: Stříhání obrázků hmyzu

Obrázek č. 68: Vytváření koláže

Obrázek č. 69: Tři vývojová stadia motýla

Obrázek č. 70: Motýlobrouk

Obrázek č. 71: Píseň Čarodějnice 1

Čarodějnice

Hudba Karel Hába
Slova B. Kratochvíl
Z cyklu
Nejmenším zpěvákům

Zvolna

Klarir

mf (1)

1. Čá - ry má - ry
2. Čá - ry má - ry
3. Ča - ro - va - la

v da - tém stvo - má, hou - son - ka tam, ča - ru - je, ať vy - kou - zlí, ká - stá - di - lo,
v ti - chém kout - ku, ča - ru - je tam, po - stýl - ku z ní, u - plá - tá - sí,
ať do - já - ra, ať jí pra - sňa, po - stýl - ka, hou - son - ka se, pro - má - ní - la

ko - mu z nás je da - ru - je, ať vy - kou - zlí, ká - stá - di - lo, ko - mu z nás je
v ku - klu se chzo, pro - má - ní, po - stýl - ku z ní, u - plá - tá - sí, v ku - klu se chzo
v pře - krá - stá - ho, mo - stýl - ka, hou - son - ka se, pro - má - ní - la, v pře - krá - stá - ho

[220]

Zdroj: (Janovská a kol.,1986, s. 220)

Obrázek č. 72: Píseň Čarodějnice 2

mf

da - ru - je?
pro - má - ní.
mo - stýl - ka.

Místo na klavír možno zpěv doprovodit na kytaru podle
připojených značek (neodpovídají harmonicky přesně
klavíru).

Mysliveček
skoro vstává

Lidová píseň
z Moravy
Doprovod Ilja Hurník

Mírným pohybem

Klarir

mf

1. My - si - vo - ček, aho - vo - ček, na za - jí - čka, po - se - di - vá.
2. Šel my - si - vo - ček do há - jí - čka, a tro - fil tam, na za - jí - čka.

1-2. My - si - vo - ček, dup, dup, dup, a za - jí - ček, cup, cup, cup.

Klavír (v náležitých z Moravy) - brzy, časné, záhy

[221]

Zdroj: (Janovská a kol.,1986, s. 221)

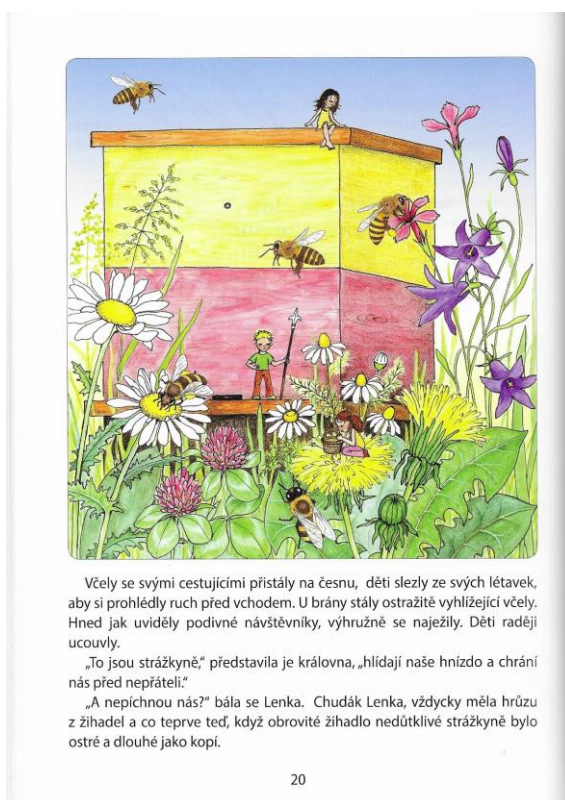

Obrázek č. 73: Pohádka 1. část

Zdroj: (Modrá, 2014, s. 19)

Obrázek č. 74: Pohádka 2. část

Zdroj: (Modrá, 2014, s. 20)

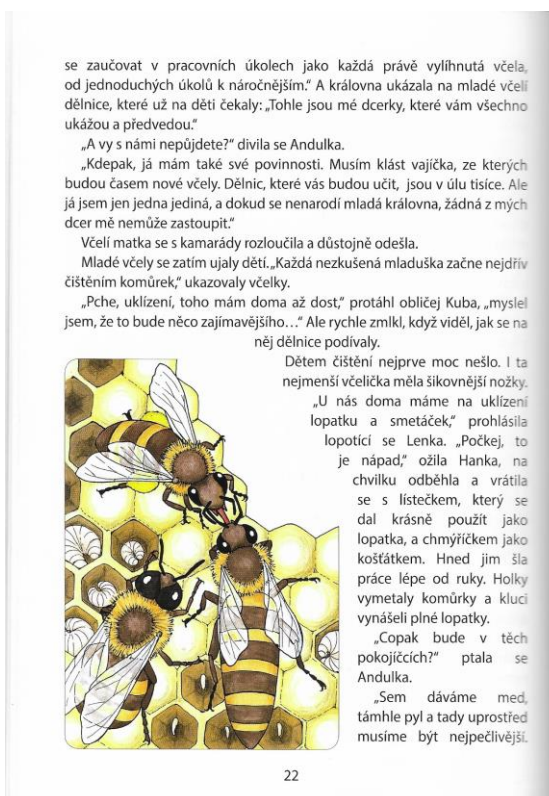
Obrázek č. 75: Pohádka 3. část

21

Zdroj: (Modrá, 2014, s. 21)

Obrázek č. 76: Pohádka 4. část

22

Zdroj: (Modrá, 2014, s. 22)

Obrázek č. 77: Pohádka 5. část

Šem naše královna naklade vajíčka, ze kterých se vylihnou včelí miminka," odpověděla nejbližší včelka.

Skutečně, jen co byly komůrky uklizené, už přibíhaly další dělnice a pečovaly dovnitř pyl a nalévaly medový nektar.

Včelka, které děti začaly říkat Medulka, se na ně obrátila a řekla: „Tuhle pláštěv už máme uklizenou. Je čas naučit se něco nového. Teď vám ukážeme, jak se staráme o naše miminka.“

Došli na místo, kde z každé komůrky vystrkovali hlavu malí červíčkové a koukali, co jim kdo nese dobrého.

„To jsou naše miminka," pohlédla nejbližšího pidižvika Medulka. Jak otevřel pusku, hned ho začala krmit sladkou kaší.

„Hotové včelí jesle," smála se Lenka.

Děti si myslely, že krmit včelí batolata bude zábavnější než uklízet komůrky, a ze začátku to tak bylo. Ale včelích larviček byly stovky!

„Ham, ham, jááá chci papat! Jááá chci papat!!!" Všechna mrňata hladově otvírala papuly a děti nestačily běhat od jednoho k druhému. Ještě že jim pomáhala Medulka a její sestřičky.

Najednou si Hanka dala ruce v bok a nesouhlasně vrtěla hlavou.

„Pojďte se podívat, tomu nebudete věřit!" zavolala na ostatní.

Uprostřed včelích jeslí se povalovaly vypasené včely, které neještě nehnuly ani nožkou, ale ještě se od sestřiček nechaly krmit.

„No to je vrchol!" pohoršovala se Verunka, celá udýchaná, jak běhala od jednoho mimina k druhému. „Že se nestydíte takhle se ulejšvat, vy liné tlustošky!"

„To jsou trubci, naši bráškové," zastala se včelích macků Medulka. „Za pár dní vyletí ven hledat si nevěsty z královského rodu, tak chceme, aby byli co nejhezčí. O nějakého hubeňoura by budoucí včelí královna ani očkem nezavadila," pohlédla hrdě včelího brášku po kožíšku. „Navíc když jsou naši bratříčkové pěkně zakalaceni, tak vydávají víc tepla a krásně zahřívají naše larvičky, aby nám rychle rostly!"

Verunka nad tím nevěřicně kroutila hlavou.

23

Zdroj: (Modrá, 2014, s. 23)

Obrázek č. 78: Pohádka 6. část

Po obědě nadešel čas předstoupit před královnu.

„Tak copak mi o nich poviš?" obrátila se královna na Medulku.

„Někdy jsou docela legrační a chybí jim nějaká ta noha, ale snaží se. Ještě týden a budou pilné jako včeličky!"

„Týden?" rozbřezla se Andulka. „Já měla jet k babičce!"

„Dělám si legraci," štouchla jí Medulka loktem. „Uvidíš!"

Když královna viděla nešťastnou Andulku, už děti ani nestrašila, jak se původně chystala. „Jak slyším, počínali jste si svědomitě a se vši plíli. A tak to má být, v úlu to ani jinak nejde. Za odměnu vám prozradím první přísadu do lektvaru, který vás vrátí do světa lidí. Je to včelí med, ten má všelijakou kouzelnou moc."

„Děkujeme, paní královno, děkujeme," uklonily se děti.

„Máte před sebou ještě dlouhou cestu. Med budete mít schovaný u nás v komůrce, vyzvednete si ho, až bude třeba. Ale trochu vám dáme s sebou hned, ať se můžete najíst, když na vás přijde hlad."

„A teď vás mé dcery doprovodí do sousední mravenčí říše, kde si budete moci vysloužit druhou přísadu. Hodně štěstí a nezapomeňte na naši dohodu!" rozloučila se s dětmi královna.

24

Zdroj: (Modrá, 2014, s. 24)

Obrázek č. 79: Pohádka – Sběrka motýlů

Sběrka motýlů

„Zal jsem holčičku Andělku na výstavu afrických motýlů. Prohlížela jí ve vitrinách vystavené exempláře s nádherně zbarvenými křídly a nestáčila žasnout. Tuhle jsou červené s černým lemováním a jemnými hloupkami, tu zase žluté s modrými puntíky, tam tyrkysové a tam sytě zelené! A co teprve ty s velkými pavími oky, s admirálskými výložkami či s duhovými efekty nebo ty s křídly protaženými do píleček, s různými pestrobarevnými obrázky a vzory! Jů, a támhle ty nádherně leskle černé mýry s tajuplnými znaky!

„Na světě je opravdu krásna,“ vzdychala okouzleně Andělka. „Pověz, jak je ale všechny posbírali?“

„Tak to náhodou vím docela přesně,“ řekl jsem jí z legrace. „Jednou prostě ohlásili v africkém rádiu, že v hlavním městě Afriky proběhne velká soutěž motýlů krásy. Vítězové budou prohlášeni za krále krásy a ukazováni po celém světě! Každý motýl může přiletět a přihlásit se. Motýlové se to doslechli a každý zatoužil patřit mezi největší africké motýly krasavce. Tak se setěli do hlavního města a přihlásili se do soutěže. Bylo jich hrozně moc, porota to měla těžké, pracovala a posuzovala motýlů krásu celý den a celou noc, až nakonec vybrala ze všech zúčastněných ty opravdu nejkrásnější. A to jsou právě tyhle.“

Holčička Andělka se zasmála a zavrtěla hlavou.

„Netaháš mě za nos?“ zeptala se.

„Kdepak, co tě to napadá, říkám ti pravdu pravdoucí!“

„Klínal jsem se.“

„No to jsou mi tedy věci,“ divila se Andělka.

Když jsme se dost vynadávali na všechny ty motýly krasavce přispěně ve vitrinách, vyšli jsme z výstavní síně ven, koupili si zmrzlinu a šli jen tak pomaličku ulicí. Sluníčko svítilo, foukal mírný větrík a po nebi se honila bílá oblaka. Kolem chodili lidé a jezdila auta. Najednou blízko nás proletěl malinký, docela nenápadný oranžový motýlek. Jen tak zlehka zatřepal křídly, proletěl nám nad hlavou a zamířil k nejbližšímu městskému parku.

„Kdybych byla motýl, chtěla bych být jako on,“ řekla holčička Andělka.

59

Kateřina Kučířková, 8 let

Zdroj: (Macholdová, 2013, s. 59)

Obrázek č. 80: Rozhovor část první

ROZHOVOR

Otázky byly dětem předkládány 25 dětem, a to před realizací výtvarných prací a po nich. Za pomoci této metody bylo zkoumáno, zdali se vztah dětí k hmyzu změnil.

Jako ukázkou jsem zvolila dvě děti- holčičku a chlapce stejného věku.

Otázky v rozhovoru

- 1) Už jsi někdy viděl/a hmyz? Jak vypadal? (Pokud dítě neví, co je to hmyz, řekneme mu některé příklady hmyzu.)
- 2) Co si myslíš, že hmyz hodný nebo zlý?
- 3) Líbil se ti? Pokud ano, co se ti na něm líbí/nelíbí?
- 4) Myslíš, že by to na zemi vypadalo jinak, když by tu hmyz nebyl?
- 5) Co bys udělal/a, kdybys viděl/a lézt broučka po chodníku?

Odpovědi dětí před realizací výtvarných činností

Sofinka 5 let a 6 měsíců

1. Otázka: Už jsi někdy viděla hmyz? Jak vypadal?

Odpověď: Ano viděla, motýli mám ráda, vypadají hezky, ale housenky jsou ošklivé a koušou.

Navazující otázka: Co se ti na motýlech líbí?

Jsou krásně barevní. Jednou jsem viděla žluťáčka, toho mám nejraději.

Navazující otázka: A proč se ti nelíbí housenky?

Odpověď: Mamka říká, že housenky jsou ošklivé.

2. Otázka: Co myslíš, je hmyz hodný nebo zlý?

Odpověď: Třeba mravenci jsou zlý, proto je maminka zabíjí.

Otázka: A co zlého dělají?

Odpověď: Všude lezou. A jsou k ničemu.

3. Otázka: Líbí se ti ještě nějaký jiný hmyz?

Odpověď: Žádný jiný hmyz neznám.

4. Otázka: Myslíš, že by to na zemi vypadalo jinak, když by tu hmyz nebyl?

Odpověď: Bylo by to smutné, protože by nikde nelítali motýlci.

5. Otázka: Co bys udělala, kdybys viděla lézt broučka po chodníku?

Obrázek č. 81: Rozhovor část druhá

Odpověď: Dávala bych pozor, abych na něj nešlápla.

Mikulášek 5 let a 6 měsíců

1. Otázka: Už jsi někdy viděl hmyz? Jak vypadal?

Odpověď: Viděl jsem mravence v trávě. Vypadali divně, protože má hodně nohou.

2 Otázka: Co myslíš, je hmyz hodný nebo zlí?

Odpověď: Mravenci jsou zlí, ti rezaří koušou.

Otázka: Tebe někdy kousl mravenec?

Odpověď: Jo, pokousali mi nohy.

Navazující otázka: Proč myslíš, že tě mravenci kousali?

Odpověď: Protože jsou zlí.

3 Otázka: Znáš ještě jiný hmyz? Líbí se ti nějaký?

Odpověď: Mám rád ploštice, ty červené, co bydlí u stromu.

4 Otázka: Myslíš, že by to na zemi vypadalo jinak, když by tu hmyz nebyl?

Odpověď: To nevím.

5 Otázka: Co bys udělal, kdybys viděl lézt broučka po chodníku?

Odpověď: Zašlápnul bych ho.

Navazující otázka: A proč bys ho zašlápnul?

Odpověď: Protože by mi překážel.

Odpovědi dětí po realizaci výtvarných činností

Sofinka 5 let a 6 měsíců

1 Otázka: Už jsi někdy viděla hmyz? Jak vypadal?

Odpověď: Viděla jsem broučky, housenky, mravence, včely, trubce a ty brouky, co se potápí.

2 Otázka: Co myslíš, je hmyz hodný nebo zlí?

Odpověď: Oni jsou hodní, akorát někdy jsou zlí, když třeba šlápneme do mraveniště, nebo se bojí.

3 Otázka: A líbí se ti?

Odpověď: Mám ho ráda. Líbí se mi, že jsou malí.

4 Otázka: Myslíš, že by to na zemi vypadalo jinak, když by tu hmyz nebyl?

Odpověď: Neměli bychom žádný med a ani kytičky a stromy by nám nerostly.

Obrázek č. 82: Rozhovor část třetí

Navazující otázka: Aha, a proč by nám tu kytičky a stromy nerostly?

Odpověď: To dělají včelky, jak létají, tak s sebou mají na nohách pyl.

5 Otázka: Co bys udělala, kdybys viděla lézt broučka po chodníku?

Odpověď: Koukla bych se na něj, jak vypadá.

Mikulášek 5 let a 6 měsíců

1 Otázka: Už jsi někdy viděl hmyz? Jak vypadal?

Odpověď: Je malý a má šest nohou, včelky mají i křídla. Jak je malý, tak na něj musíme dávat pozor.

2 Otázka: Co myslíš, je hmyz hodný nebo zlý?

Odpověď: Je hodný, akorát když se bojí, tak kouše.

3 Otázka: Líbí se ti nějaký hmyz?

Odpověď: Líbí se mi housenky a taky včely.

4 Otázka: Myslíš, že by to na zemi vypadalo jinak, když by tu hmyz nebyl?

Odpověď: Bylo to tu málo barevný.

Navazující otázka: Proč myslíš, že by to na zemi bylo málo barevné?

Odpověď: Rostlo by tu méně kytiček, to dělají včely.

5 Otázka: Co bys udělal, kdybys viděl lézt broučka po chodníku?

Odpověď: Kouknul bych se, jestli je červený.

Navazující otázka: A co by znamenalo, kdyby byl červený?

Odpověď: Mohla by to být beruška.